

Tüstav Arşivi
Orhan SİLİER
Bağışı

türkiye defteri

aylık edebiyat-siyaset dergisi

mustafa suphi UYGARLAŞTIRMA GÖREVİ (vazife-i temdin)

تربیه اقتصادی کتبخانه‌سی : شماره ۱

وظیفه تمدين

مصطفی صبحی

دارالمعلمین اقتصاد معامی

طرابلس غرب ایچون — فکر مهاجرت و استعمار —
استعمارک فلسفه‌سی ، وظیفه تمدين — استعمارک اصولی

استانبول

انجمن احرار و سوسیالیست

مطبعه مشرقی

۱۳۲۸

haziran 75/20

türkiye defteri

Sayı : 20

Haziran 1975

82	metin eloğlu	Söz
83	nuri özden	Mustafa Suphi ve Vezife-i Temdin Hakkında
87	mustafa suphi	Vazife-i Temdin
109	hilmi yavuz	Türk Kültürünün Sistemleştirilmesinde Yöntem Sorunu
116	adalet ağaoğlu	Sait Faik, Hikâye ve Ödüller Hakkında
119	orhan kemal	Bir Mektup
122	★ ★ ★	Hesap Defteri
124	taylan altuğ	Kitaplar
130		Eski Eskimeyen Bir belge.

SAHİBİ ve SORUMLUSU /

Çelik Berksoy

YÖNETİM YERİ /

Ankara cad. 43 / 4 Cağaloğlu - İstanbul

YAZIŞMA ve HAVALİ /

P.K. 39 Teşvikiye - İstanbul

SAYISI / 10 TL.

YILLIK ABONE / 100 TL.

DIŞ ÜLKELERE / 200 TL.

DİZGİ - BASKI / Kutulmuş Matbaası

Son Baskı Tarihi : 3/6/1975

S Ö Z

Nuri Akay'a

Çağ sözünü tuttu mu?

İşte yürek, usa bulana bulana;
Salyasız acı, sevi;
Hangi boğuş, hangi barış?
Tutsaklığın, sömürünün, kalleşliğin,
Yalanın, onursuzluğun,
İşte sonu.

Gerçekten.

Tüneksiz kuşların gagasından sarkan saatta;
Ebemkuşaklarının örtündüğü giyitte..

Tutmaz olur mu!

METİN ELOĞLU

Terbiye-i İktisadiye Kütüphanesi : Numara 1

VAZİFE-İ TEMDİN

MUSTAFA SUPHİ

Dâr-ül-muallimîn İktisat muallimi

Trablusgarp için — Fıkr-i muhâceret ve isti-mâr — İsti'mârın feslefesi, vazife-i temdin — İsti'mârın usûlü

İSTANBUL

Ahmet İhsan ve şürekâsı
Matbaacılık Osmanlı Şirketi

1328

MUSTAFA SUPHİ VE VAZİFE-İ TEMDİN HAKKINDA

NURİ ÖZDEN

«Vazife-i Temdin», Mustafa Suphi'nin Türkiye'de yayınlanmış olan tek telif eseridir. 1912 yılında İstanbul'da yayınlanan bu küçük kitabın, Mustafa Suphi'nin biyografisinde önemli bir yeri olduğu kanısındayız.

«Vazife-i Temdin», Mustafa Suphi'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1912 başlarında uğraştığı en önemli siyasal ve askerî sorunu olan Trablusgarp savaşı üstüne yaptığı genel bir çözümlemesidir. Ve savaşın günlük gelişmelerinin çok ötesinde, olaya tarihsel bir yaklaşım denemesidir. Bugünkü Türkçemizde «Uygarlaştırma Görevi» olarak karşılayabileceğimiz başlığı bile, savaş değerlendirmesi açısından genişliğini ve derinliğini belirtmeye yeterlidir sanırız.

«Vazife-i Temdin» in ana tavrı anti-kolonyalist bir nitelik taşımaktadır. Mustafa Suphi, Trablusgarp'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmak isteyen İtalya'nın açıkladığı gerekçelerin haksızlığını, tutarsızlığını ve yanlışlığını ortaya koyarken, kolonyalizm politikasının girdiği her yerde, onu uygulayanlarca ileri sürülen «uygarlaştırma görevi»nin tarihsel olarak doğuşunu ve gelişmesini ele almıştır. Ve bu politikanın ekonomik ve siyasal bakımdan haksızlığından ve tutarsızlığından çok, bunun bilimsel olarak yanlışlığını ve haksızlığını savunmaktadır. Bu tutum içindeki açıklamalarda politik bir bilince rastlamak da pek mümkün olmamaktadır.

Şüphesiz, böyle bir değerlendirmede, Mustafa Suphi'nin 1912'lerde içinde bulunduğu düşünce ve bilinç aşamasının bütün nitelikleri de açıkça gözükmemektedir. «Vazife-i Temdin» bu haliyle liberal ekonomi-politik terimler ve burjuva-milliyetçi ideolojik tanımlarla dolu bir eser görünümündedir. Aslında, eser bu görünümüyle bile büyük değer taşımaktadır. Gerçekten, savaş, doğrudan ilişkisi yokmuş gibi görünen nedenlere daya-

narak yorumlaması ve onu belli bir gelişimin sonucu olarak ortaya çıkan bir politikanın ürünü olarak görmesiyle, o günün siyasal ve düşünsel ortamında, çok ileri bir düzeyi temsil ettiği de açıktır.

Eser, yeni harflerle ilk olarak gün ışığına çıkarken, Mustafa Suphi üstüne ileride yapılacak bilimsel biyografi çalışmaları için, önemli bir kaynak olması dolayısıyla, metnin sadeleştirilmesi yoluna gidilmemiş, yazarın anlatım biçimi özellikle korunmaya çalışılmıştır.

Ayrıca, eserin bugüne kadar değerlendirilmeyişi bir yana, Mustafa Suphi'nin biyografisiyle ilgilenen sağlıklı solcu pek çok kimse ismini bile doğru olarak okuyamamışlardır. (1) Bu bakımdan, Mustafa Suphi'nin bilimsel bir biyografisinin hazırlanmasına bir katkı olarak «Vazife-i Temdin»i yayınlarken, onun Türkiye'deki yaşamı ile ilgili olarak derli toplu ve güvenilir tek biyografisini de eserin başına koymayı yararlı gördük. (2)

Notlar

(1) Yanlış okuyanlar için bkz. 28-29 Kânunsâni 1921 - Karadeniz kıyılarında parçalanan Mustafa Suphi ve yoldaşlarının ikinci yıldönümleri, Moskova, 1923 sh. 3-7 ve onu zikreden F. Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara, 1967 sh. 208, A. Sayılğan, Solun 94 yılı, Ankara, 1968; sh. 93 Doğru olarak okuyanlar için bkz. A. Cerrahoğlu, Türkiye'de Sosyalizm 1848-1925, İstanbul, 1968, sh. 194, M. Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar. 2. basım. Ankara, 1967, sh. 101.

(2) Bu biyografi Nevsâli Milli, İstanbul, 1330 (1914), sh. 193'den alınmıştır.

MUSTAFA SUPHİ BEY

Mustafa Suphi bey 1299 (1883) da Giresun'da tevellüd etmiştir. Pederleri Konya Vâlî-i sâbıkı Ali Rıza Beyefendidir. Vâlideleri Samsun eşrafından Beledî Reisi Halil Hilmi Efendi'nin kerimesi Memnune Hanım'dır. Ailece asıl memleketleri Samsun'dur.

Tahsil-i iptidâisi Kudüs ve Şâm-ı Şerif'te, tahsil-i idadisi Erzurum'da, tahsil-i âlîsi Mekteb-i Hukuk-u Şâhâne ve Paris Ulûm-u Siyasiye Mektebindedir. Avrupa'ya devr-i sâbıkta azîmet ve İnkılâptan bir buçuk sene sonra avdet eylemiştir. Ulûm-u Siyasiye'den Şehadetnâme ahzı için tertibi meşrut (Tez) olarak «Memâlik-i Osmaniyede İtibâr-ı Ziraî Teşkilâtının Hâl ve İstikbali» mevzuunu tetkik ve telif ederek Tez Jüri Heyeti'nce mazhar-ı kabul olmuştur. Mezkûr tez bin dokuz yüz on bir senesinde Fransa'nın Cenûb İtibâr-ı Ziraî Kongresi'nce nazar-ı mütalâaya alınmış ve muahharen Roma Beynelmilel Ziraat Enstitüsü celsesinde kıraat ve risale-i mevkûteye derc edilmek suretiyle mazhar-ı takdir ve mükâfat olmuştur. Mustafa Suphi Bey, Avrupa'daki seyahatleri esnasında Tanin gazetesinin muhabirliğini ifa ettiği gibi Dersaadet'e avdetinden sonra da Tanin, Servet-i Fünûn ve Hak gazetelerine muavenet-i tahririyede bulunmuştur. Son seneler zarfında ise Ticaret Mekteb-i âlisinde Ma'lûmât-ı Hukukiye, Dâr-ül-muallimîn-i âli ve Mekteb-i Sultânî İktisat muallimliklerinde bulunmuştur. «İlm-i İçtimai Nedir?» ve «VAZİFE-İ TEMDİN» namlarıyla bir tercüme ve bir telif iki eseri intişâr etmiştir. Bin üç yüz yirmi sekiz senesi zarfında Türklerin inkişâfât-ı milliyeye hizmet etmek emeliyle, bazı meb'usân, muallimîn ve muharririnden ve zevât-i ma'lûme ile «Milli Meşrûtiyetperver» Fırkasının tesisine teşebbüs etmiş ve daha sonra aynı efkâr ile müstereken mevki-i neşre vaz' olunan «İfhâm» gazetesinin müdüriyetini deruhte eylemişti. Mahmut Şevket Paşa merhumun vak'a-i katli üzerine nûr-i mumailleh, refiki Kütahya Meb'us-u sâbıkı Ferit Bey'le ve daha sair kimselerle sûret-i ma'lûmede vezaif-i resmîye ve hususîyesinden tecrit ve Sinop'a teb'id olunmuştu.

TRABLUSGARP İÇİN

İtalya Hükûmeti Bâb-ı Âli'ye tevdi ettiği 28 Eylül 1911 tarihli notada Trablusgarp ve Bingâzi kıt'alarının bulundukları hal-i metrûkiyetden ve şimâlî Afrika'nın aksâm-ı sairesince görülen terakkiyât-ı medeniyenin bu havâliye de teşmîli zaruretinden ve bunda komşu olan İtalya'nın alâkadâr olduğundan bir lisan-ı şiddetle bahsediyor. Ve birkaç gün sonra (29 Eylül 1911) Devlet-i Osmaniye'ye ilân-ı harb etmiş olmakla Trablusgarp ve Bingâzi'de bir vazîfe-i temdîn (Mission civilisatrice) deruhde etmiş oluyor. Vazîfe-i temdîn! Bütün âlemin bir Osmanlı toprağı olduğunda tereddüt etmediği Trablusgarb'a ve Bingâzi'ye tecavüz için fırlatılan bu iki kelime karşısında umum Osmanlılar, Osmanlılığa merbût bî-hudûd bir âlem-i İslâm ve nihayet insanlığa hürmetkâr büyük bir âlicenâb şahsiyetler uzun bir vakfe-i elem ve hayret geçiriler.

Gazeteler ilk bir iki günde böyle bir vazîfenin mânâsızlığını ileri sürdüler; hele İtalya'nın Sicilya'sı bütün haydutlarıyla meydana dururken, bu (vazîfe-i temdîn)i başka millet ve memleketlere silah-ı tecavüz ittihâz etmesini abes buldular. Fakat, biraz sonra meraklı, hararetli şuûn-u harb matbuat sütunlarını doldurdukça bu iki kelime mestûr kaldı. İnsaniyetin kaidelerini teşkil eden bazı meseleler vardır ki, herkesçe bilinmiş, tanınmış zannolunduğu halde günlerin yığıldığı tozlar altında hakikaten âtıl ve mahfî kalmıştır. İnsanlar arasında teâvün ve tenâsur üss-ü içtimaî olduğuna göre son asırlarda bir aile efrâdı gibi münasebetde bulunan muhtelif millet ve memleketlerin vezaîf ve hukuk-u mütekabileleri acaba İtalya'nın ileri sürdüğü (vazîfe-i temdîn) mâhiyetinde bir manzûme-i kanuniye de tevlid etmiş midir?

İşte görülüyor ki, şuûn ve hâdisâtın insafsız hücumlarına rağmen biz hala bu iki kelimenin karşısında dağdağasız düşünüyoruz. Ve bu satırları memleketin terbiye-i iktisadiyesine (vazîfe-i temdîn) ismi altında ithâf ediyoruz.

(Vazîfe-i temdîn)i, münâsebât-ı umumiye-i beşeriyeyi esas ittihâz ederek yalnız felsefi bir nokta-i nazardan tetkik etmek bi-

zi, mesâîmize vermek istediğimiz (faide-i ameliye) den uzaklaştırır korkusundayız. Diğer taraftan bir iki kelime : Vazife-i temdin (Mission Civilisatrice) Avrupa'lıların isti'mâr politikasına girmiş bir tâbir-i ıstılahîden - maatteessüf - fazla bir ehemmiyeti hâiz değildir.

Onun için tettebbuâtımızı bu nokta-ı nazardan ilerleterek : İsti'mârın - ve isti'mârla daimî münasebetde bulunan muhâceretin - mâhiyetini ve sebeplerini meydana koyduktan sonra son zamanlarda teessüs ve takarrür eden felsefesini ve usûlünü memleketin terbiye-i iktisadiyesine hizmet edecek surette ve mümkün olduğu kadar ilmî ve amelî bir mâhiyetde izaha çalışacağız. Ümit ediyoruz ki, bu izâhât ile : Avrupalıların Hint'de, Çin'de, Mısır'da, Fas'da herhangi bir menfaatlerini temin etmek üzere bütün bir vecd ve gurur ile i'lâ etdikleri (vazife-i temdin)in esas ve neticeleri taayyün etmiş olacaktır.

MUSTAFA SUPHÎ

FİKR-İ MUHÂCERET ve İSTİ'MÂR

Tarih-i bilâd tetkik olunduğu zaman iki büyük ve esaslı harekete dikkat etmemek mümkün değildir : Muhâceret ve isti'mâr. İptidai ve basit insanlar, toprağa merbûtiyetlerini çok zaman hissetmemişler, otlakları, meyvalıkları ve avlakları azalan yerleri tedricen bırakarak daha feyizli topraklar aramışlardır; bu da beşeriyet için geçirilmesi zaruri bir devredir. Şimâl arazisinin ya az münbit vâhalarında veyahut derin ve karanlık isteplerinde (1) yaşadıkları esnâda yalnız koyun ve keçi sürüleri besleyen Mongollar o sürülerle seyyâr idiler. Çünkü, onların sütleriyle geçiniyor, onların etini yiyor, yününü giyiyorlardı. Sürüler besleyen her kitle-i beşeriye mutlaka seyyâr değildir; fakat Mongollar, sonra Türkler, Hunlar ve Tatarlar topraklarının, birbirini takip eden pek soğuk ve sıcak mevsimlerde hayvanlarını geçindirmeye müsa-

(1) Steppes, kaba otlak ve çalılıklarla mestûr vâhalar.

it olmamasıyla daima seyr-ü seyahate mahkûm idiler; yağmurlar, seller, soğuklar ve sıcaklar karar ve hareketleri için birer mi'yâr... Koyun ve keçilerle bir hayât-ı macerâperestâne geçiriyorlardı. Bir müddet sonra külliyetlice at ve deve de beslemeye başladılar; bu hayvanlar için daha az macerâperest ve daha az seyyâr olmak ve bir yer tutmak lâzımdı. Bir taraftan hayvanât miktarının, diğer taraftan kendi nüfuslarının artması ile, artık nefislerinde kuvvet ve itimat hissetmeye başlayan bu kitleler şimâl topraklarında rızk-ı kanaatin bittiğine hükmederek cenûba ve garba doğru akmaya başladılar... Tarih, akınları böyle izah ediyor.

Hindo - Jermenlerin Asyây-i vustâdan başlayarak bütün Avrupa'yı Mâlezlerin Madagaskarlardan, bahr-i muhîtin en hicrî ve uzak adalarına kadar bütün Asyây-ı cenûbîyi istilâ etmeleri de, müverrih-i meşhûr Hering'in dediği gibi icbâr-ı tabiat ve zarûretle hâsıl olan bir itiyâd-ı seyahat neticesinde vâki olmuştur. Devr-i kadîmden beri karn be-karın devam ve tekrar eden bu kabîl telâtımât-ı nüfus zâhiren hûnhârlık, kişvergişâlık veyahut cihangirlikle tasvir edilse de dahilen hiç bir hareket-i irâdiye ve vicdânîyeye müstenit değildir. Belki, bu telâtum, bihâr-ı muhîtenin müt-hiş ve tufan misal telâtumâtı kadar gayr-i iradî ve gayr-i vicdânî, daha doğru bir tâbirle zatî ve zarûridir. Avcılık ve çobanlık devrin-den çiftçilik devrine tamamiyle girmeyen akvâma hâkim avâmilin heyet-i umûmiyesini bu zamanlarda görürüz: Hiç bir şeyde karar yoktur; câbecâ: Taşdan, topraktan, ağaçdan binlerce mesâkin hayat bulur; sonra, bütün bunlar birden harabezâr olur.

Tarihin istilâ sûtûnu altında göreceğimiz bütün vak'alar ve vâkıalar bize i'mâr ve isti'mâr hakkında pek mütezadd fikirler verir; i'mâr ve isti'mârdan ziyade harâbâta ait menâzır karşısında bulunuruz. Fakat pek garip görülmemelidir ki, felsefe-i tarih bütün bu hadisâtı medeniyet-i hâziranın esasları miyânında zikr ve ityân etmektedir.

* *

Fi-l vâki' zaman geçdikçe idrak-i beşerin taazzuv ve inkişâfı ile insanların hareketlerinde bir usûl-ü fenniye (technique) tekevvün etmeye başladı. Böyle seyyâr kitalât-ı beşeriye arasında gitdikçe artan münasebât ve müdavelât-ı ticariye seyir ve hareketlerde bir merkeziyet ihdâs etti: Sallar ve nihayet gemiler üzerin-

de denizler, memleketler aşıp alış-veriş etdikden sonra yine tutulan bir merkeze geliniyordu. İnsanlar artık o ebedî ve kelâl-âver serserilik hayatından bir hayat-ı sükûn ve refaha giriyorlardı. Ziraat ve ticaret ilerledikçe oturulan evlere, işlenilen topraklara bir kıymet gelmişti. Birinin evi, tarlası yahut bahçesi; diğerinin de evi, tarlası ve bahçesi... vardı. Sonra, bunlardan biri ve diğeri birkaç senelik işleme neticesinde: Evvelce bu toprakların içinde bulunan taşlar çıkarılmış, atılmış, ma'mûrezâr ve kıymetdar olmuştu.

İşte görüyoruz ki, insanların bir karargâh edinmeleriyle : Avcılık devrinin çiftçilik devrine intikaliyle fikr-i i'mâr başlamış oluyor; ve fikr-i kıymet ve ticaretin terakkisiyle bu i'mâr fikri bütünü taayyün ediyor.

Ticaret-i bahriyede pek ziyade terâkki eden Fenike ve Kartaca'lılar ve nihayet Yunanî'lerin bir şu'be-i ticariye olarak dahilde ve sahilde teessüs ve i'mâr etdikleri memleketler bazen asıl karargâhlarını arkada bırakacak suretde terakki etmişlerdir. Esâtir-i evvelinden Delef ilâhesinin cenâh-ı umrânında dokuzuncu asırdan on birinci asra kadar teessüs olunan bi-bedel Yunan ma'mûreleri, sonra, İskender-i kebîr'in bizzat teşkil ve şark rûmlarının iskân ettiği altmış kasaba fikr-i i'mârın tecelliyâtı muhtelefe-sindedir. Sezar'ın askerî merâkizi bilâd-ı ma'mûre haline girmiştir. Milat-ı İsa'yı tâkip eden Jerman istilâsı ise İslavların şarkdan tekrar zuhûr ve istilâları ile şimâlde ve bahr-i sefid sevahilinde abzı merkezîyetler ve ma'mûreler teessüsüne sebep olmuştur.

Akvâm-ı iptidâîyenin istilâsı esbâbını, az çok izâh eden tarih meskûn ve mütemaddin Fenike'lilerin, Kartaca'lıların ve nihayet Roma'lılarla Yunanî'lerin harekât ve teşebbüsât-ı i'mâriyelerini başka başka esbâb ve sevaika isnad ediyor. Her halde bu hadîsât-ı beşeriyede tebellür eden bir madde varsa o da (muhâceret) dir. Muhâceret hayat-ı beşerle tev'emdir. Onun için Morits Vagner : «Muhâceret nazariyesi, diyor, tarih-i kâinatın nokta-ı esasiyesidir.»

Devr-i cedîdde de bu telâtum devam edip duruyor. Onbeşinci asır evâhîrinde Amerika'nın keşfi ve Afrika, Asya ve Avustralya kıt'aları hakkındaki ma'lûmat-ı coğrafiyesinin tevsîl, Avrupa'dan külliyetli miktarda muhâcerete sebebiyet vermiştir.

Onaltıncı asırda Amerikay-ı cenûbiye, onyedinci asırda Amerikay-ı şimâliye Avrupa nüfusunu sarsacak derecede vuku' bulan hicretin esbâbı Gladston'un dediği gibi insanların altına olan aşkından başka bir şeyde aranmamalıdır. Bu muhacirlerin bir kısmı maden ocaklarında, ümitlerine nail olmadan, veyahut perî-i hayalleri henüz hayat ve hakikat bulurken telef oldular. Fakat hiç şüphe yok, İspanya'dan, Portekiz'den, İtalya'dan, Fransa'dan, Almanya'dan, İngiltere'den hicret eden bu cesur, muhteris ve maceraperest muhâcirler teşebbüsüyledir ki, yeni dünyada, bugün, altın ve gümüş sütunlar üstünde pûr-vakar ve haşem, muallâ bir taht-ı medeniyet kurulmuştur. (1) Fi-l vâki' Amerikay-ı şimâli kısm-ı a'zamı Sakson olmak üzere (İngiliz - Alman), ve bir küçük kısmı Selt ve Latin (Fransız, İrlandalı, İtalyan) lar tarafından iskân ve temdin edilmiştir. Bundan başka evvelce nakledilmiş olan zencilerle hicretleri son zamanlarda men' olunan Çinliler ve Japonyalılar da bu memleket hayat-ı sînâiye ve iktisadiyesinde mevki-i mahsûs sahibidirler. Amerikay-ı cenûbi ise İspanyol, Portekiz ve bir miktar Fransız ve İtalyanlardan ibaret olarak Latinler tarafından iskân ve temdin edilmiştir.

Bu muhâceretin ehemmiyeti hakkında bir fikir edinmek için 1790 senesinde Amerikay-ı şimâlîde dört milyondan fazla olmayan ahalinin 1900 de (75) milyona baliğ olduğunu zikretmek kâfidir. Şu halde vasatî olarak senede % 3,5 tezâyüd-ü nüfûs var demektir. Bunların bir kısm-ı mühimmi tevellüdâta ait ise de sü-lûs miktarında bir kısmı muhâcerete ma'tûfdur.

Afrika'da on dokuzuncu asrın bir Amerikası olmuştur. Bu kıt'anın hemen her tarafı, kâh bilfiil işgal, kâh himâye ve kâh hinterland denilen hutût-ı mefrûze-i nüfûz ile Avrupalılar tarafından istilâ olunmuştur. (2)

(1) Bu muhacert yerli ırkları mahvedecek neticeler de tevhit etmiş; insaniyet nokta-ı nazarından pek şâyân-ı dikkat mütâlaâta sebebiyet veren bu meseleyi de ileride tetkik edeceğiz.

(2) Avrupalılar tarafından en ziyade rağbet edilen kısım, şimâli Afrika'dır. 1901'de Cezayir'de, dört milyon yerli ahaliden başka (364,000)i Fransız olmak üzere, Musevî, İspanyol, İtalyan 849,807 Avrupa'lı vardı. Yine aynı tarihte Tunus'da 40.000 Fransız, Mısır'da üç milyona yakın ecnas-ı muhtelifden Avrupa'lı bulunuyordu. Sudan-ı bahri'de ve Afrikay-ı cenûbi'de de yerleşmiş birçok Avrupa'lı mevcuttur.

Birkaç asırdan beri Avrupa'ya mahkûmiyetine rağmen Hindistan'da üç yüz bu kadar milyon yerli ahali arasında 250.000'den fazla Avrupalı bulunmuyor. Sonra Sibirya'ya vüs'at-ı arazisine rağmen Rus köylülerinden olmak üzere senede 100-120 bin nüfûsdan fazla muhâceret vuku' bulmuyor. Asya'nın diğer memleketlerinde mevcut Avrupalıların miktarı ise birkaç milyona bağığ olmaz. Onun için Asya kıt'asında pek ehemmiyetsiz olan Avrupalı nüfûs ile Avrupa nüfûz-u siyasiyesini fikren bir an için muvâzene ile iktifâ edelim, ibret alalım.

Avustralya kıt'asında ise (yerli ırkı Amerikay-ı şimâlîde olduğu gibi kâmilten mahv ve zâil olan) bütün bu kıt'a bir kısm-ı mühimmi Anglo-Sakson olmak üzere Avrupa ahalisiyle meskûndur.

*
*

Muhâceret ve isti'mârın sebepleri

Yeni dünyanın keşfedilmesiyle Portekiz ve İspanyol gemicilerinden başlayarak İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan, İskandinav... ilâh ırkları, lisanları ve âlem-i Hristiyanîye mensûbiyetleriyle beraber şerâit-i ma'nevîyeleri ve şerâit-i iktisadîyeleri mütebâyin milletlerden milyonlarca insanın, bu iki kıt'ayı arzın aksâm-ı muhtelifesinde ve kıtaât-ı sairede güzâr etmeleri akvâm-ı iptidâîye ve kadîmeyi muhâcerete sevkeden esbâbdan başka mahiyetde sevaik ve avâmile müstenittir :

Bir kere muhâceret mebahisine hâkim kesâfet-i nüfûsdan bahsetmek lâzımdır. Bir kütle-i beşerîyeyi teşkil eden nüfusun miktarıyla o kitlenin meskûn olduğu kıt'a-ı arzın mesâhası arasındaki nisbet, kesâfet-i nüfus nazariyesinin esasıdır. Miktâr-ı nüfus ile kıt'a-ı meskûne arasında seviye-i medenîyeye, iklime, mâhiyet-i arâziyeye göre bir nisbet-i tabîîye mevcuttur. Meselâ şimâlin soğuk memleketlerinde (1) mil murabbai arâzi bir adama kifâyet edebildiği halde cenûbun güneşli ve feyizli topraklarında bu kadar yerde (10 dan 500)e kadar insan geçiniyor. Demek ki, miktar-ı nüfus ile kıt'a-ı meskûne arasındaki şu nisbet-i tabîîye muhtel olunca bir muvâzenesizlik başlamış olur. Nüfus bu nisbet haricinde artarsa hayat darlaşır ve biraz daha artarsa felâket-i hayat baş gösterir; bazı Avrupa memleketlerinde görüldüğü gibi aç-

(1) Bu kısım müsta'merâta iskân müsta'mereleri (colonies de peuplement) denir.

lıktan insanlar ölür; onun için her memleketin mevkiine, seviye-i bahrdan irtifa' ve inhitâtına, ve hatta şerâit-i medenîyesine göre tehallûf eden bu nisbet, nüfusun terakkisiyle muhtel olunca ya tabîî bir taşkınlıkla muhâceret başlamış olur; yoksa bir felâket ve bunu müteakip büyük bir iğtişâş hâdis olur; insanlar birbirlerini telef ederler. Memleketlerini bu gibi hakayık-ı fenniyeyi bile-rek idare edebilen mes'ut milletler kesâfet-i nüfûsu nazar-ı dikka-te alarak ona göre hareket mecburiyetindedirler. İcabında nüfûsla-rından bir miktarını nakl ve iskân edebilecekleri dahilde ve ha-riçde ma'mûreler, müsta'mereler vücuda getirmeye çalışırlar. (1) Kesâfet-i nüfûsdan dolayı muhâcerete mecbur memleketlerden bugünkü Büyük Britanya ve Almanya zikrolunabilir.

Mamâfih, kesâfet-i nüfûsun terakkisinden başka birçok se-bepler daha vardır ki, muhâcereti ve dolayısıyla i'mâr ve isti'mârı icab etmiştir. Nüfûsuna göre arâzisi, hatta vâsi' olan bazı memle-ketlerde uzviyet-i idarenin bozukluğundan, fena kanunlar vaz'ın-dan dolayı geçinemeyen bir kısım ahali başka yerlerde yaşamaya mecbur olmuşlardır. İrlanda bu haldedir; mülkiyet-i arâzî kanu-nunun menâfi-i umumîye-i ahaliyi vikaye edememesinden daima hidmektkârlık mevkiinde kalmaya mahkûm olduklarını hisseden birçok İrlandalılar hicret etmişlerdir. Kadîm Roma'da Latifundi-ya (Latifundia) larla, İrlanda gibi, ahaliden bir kısmının hicreti-ne sebebiyet vermişti.

Bundan başka sebepler de vardır; büyük bir vak'a ve meselâ bir inkılâp ile hâdis olan şerâit-i cedideye bir sınıf halk için ta-hammül mümkün olmaz. Yunan-ı kadîm hükûmetlerinde olduğu gibi on yedinci asırda kakers (Quakers) lerin ve Fransa'da kalvi-nist (Calvinistes) lerin mecbûr-u hicret olmaları bu kabîldendir. 1789 inkılâbı neticesinde şerâit-i umumîyeden müteessir bazı Fransızlar da bilhassa Almanya ve İngiltere'ye mecbur-u hicret olmuşlardı.

Bazı hâdisât-ı taassubkârâne vesilesi ile vâki olan muhâceret-ler de eksik değildir. Yüz sene muharebeleri, ahl-i salîb muharebe-leri buna birer misâl olabileceği gibi Fransa'da Nant kararnâme-sinin ilâmıyla Protestan'ların firar ve hicretleri de bu miyâna ithal olunabilir.

(1) Bu kısım müsta'merâta iskan müsta'mereleri (Coloneis de peupel-ment) denir.

Nihayet Gladston'un sözünü bir daha hatırlayalım: İnsanların altın aşkını, daha umumî, ihtiras-ı beşer tâbir edelim; fakat, bu bir ihtiras değil, kuvve-i eşyadan çıkmış bir ıztırâdır. İnsanların, en az himmetle en çok menfaatler istihsal etmek arzusu tabiatda bir kanun halinde tecelli eder. Ancak Gladston'un Amerika muhâcereti için ileri sürdüğü altın aşkını biz aks-i mânâda da kullanmak istiyoruz. İnsanlar, başka memleketlere, yalnız Amerika'da olduğu gibi toprakları eşerek kolayca altın külçeleri edinmek için değil, belki, bin türlü mezâhim ile ve kurûn-u müteaddide de vücuda getirdikleri müdevver ve muntazam altınları Amerika'lılara götürmek için de ihtiyâr-ı seyahât ve hicret ettiler; garpda ticaret ve sanayiinin terakkiyât-ı fevkalâdesi son asırlardaki muhâceretin esbâb-ı esasiyesinden addedilmelidir. Buhar ve elektrik kuvvetlerinin keşfi ile vücut bulan kuvay-ı mihânikeye, medeniyet-i hâzırayı bir medeniyet-i mihânikeye haline ifrâğ etmiştir; hirâs-bahş dehşetlerle tabakât-ı arzîyeyi delik deşik eden fevareler, dünyadaki kömür madenlerini iktisadî endişelere sebep olacak derecede azaltmıştır. Makineler sayesinde bugün bir memleket, kendine bir asır kifâyetecek ma'mûlat ve masnûât meydana getiriyor. İngiltere şu hâl-i faaliyetde az bir zaman için ihracatda bulunmazsa demirler altında ezilir, iplik yumakları içinde boğulur. İşte İngilizler gibi bu eşyây-ı masnûanın da başka memleketlere hicreti lâzımdır. Sonra bu müdâvelât azîmeden husûle gelen müdevver altın yığınlarını hazinelerde saklamak da asrın mihânikeyet-i medenîyesine muvafık değildir. Onları da kullanmak, onları da bir yere hicret ettirmek muktezîdir. Şu suretle yalnız emtia ve masnûât değil, belki, nukud ticareti için yeni mahreçler bularak oralara muhâceret ve iskân zarûretleri hâsıl olmuştur. (1)

*
*
*

Fikr-i isti'mârın esası

Ancak taazzuv ve teşekkül etmiş milletler efrâdının memleketlerini terk ve ihtiyâr-ı garîp etmeleri ne kadar güç ise yukarıda gösterdiğimiz ilcâât-ı zarûriyeden biriyle ihtiyâr-ı garîb edenlerin memleketlerini büsbütün unutmaları da mümkün değildir. Onun için böyle mutaazzıv milletlerden ayrılarak iptidâî ve gayr-ı mekşûf yerlere gitmeye muvaffak olanlar ihtisâsât ve icâbât-ı

(1) Bu kısım müsta'merelere (Colonies d'exploitation) istifade müsta'mereleri tesmiye olunur.

milliyelerine tâbi olarak her teşebbüslerini mâder-i vatan namına yapmışlar ve memleketlerinin me'ser-i medeniyesini. hiref ve sanayiini, ticaretini, dinini, lisânını oraya nakle ve istihsal ettikleri bütün menâfii kendi memleketlerine ithâfa çalışmışlardır. İşte fikr-i isti'mârın esası, ruhu burada nümâyân olmaktadır. Bir belde dahilinde yaşayan kavim tarafından köyler, kasabalar, şehirler, çiftlikler, mâlikâneler vücuda getirmek i'mâr olduğu gibi, aynı kavim efrâdı tarafından uzaklarda yine o belde menfaatine ma'mûreler ve mâlikâneler ihyâsına delâlet etmek isti'mârdır. (1)

Portekiz ve İspanyolların bütün bir kıt'a-ı arzı : Yeni dünyayı memleketleri namına kaydetmek arzuları bu fikre, bu esasa istinat eder. Nasıl ki, şimâli ve cenûbî Amerika kıt'aları çok zamanlar, parça parça muhtelif memleketler namına işlenmiştir. Bu kıt'alar bugün hemen umumiyetle Avrupa'dan ayrı ve müstakil bulunuyor ve Monroe'nun - Amerika Amerika'lılarındır - düstûru hukuk-u beynelmilel mebâhisinde bir mevki-i mahsus tutuyorsa sebebi : Avrupa ahalisinin milyonlarca hicret ve içtimâi üzerine oralarda da bir garp medeniyetinin, - tâbirimize ta'riz edilmemek üzere-belki garp medeniyetine fâik bir Amerikan medeniyetinin teessüsü ile mevcut bulunan müstakil bir vicdan-ı umumîdir. Bu vicdan-ı umumu başka bir âlem temsil etmiş ve artık bu yeni âlemin Avrupa esaret-i iktisadiye ve siyasiyesine mahkûmiyetine lüzûm görülmemiştir; yoksa Amerika'da, Avrupa âleminin çok zaman hâdimi idi. Nasıl ki, Asya ve Afrika hâlâ bu hâdimlik vaziyetindedir, ve daha çok zaman bu vaziyetde kalacaktır: Hindistan'da, Hindicini'de, Belûcistan'da, Afganistan'da, Türkistan'da, İran'da ve hatta Çin'de ve belki, Japonya'da ve Osmanlı İlindeki müstahsalât-ı iktisadiyenin yüzde birkaç fazla-ı nisbeti İngilizler, Fransızlar, Almanlar, bir parça da Amerikanlar ve Ruslar için ayrılıyor. Sonra, Afrika bugün Avrupa nukud zer ve sini ile tesviye ve islah edilmektedir. Bir müddet sonra bütün bu kıt'anın kuvay-ı mihânikiye-i istihsaliyesi de, Belçika, Felemenk, İsviçre, İtalya dahil olduğu halde, Avrupa ailesi için çalışacaktır.

Avustralya'da ise bugünkü muazzam Amerika İmparatorluğu'nun on dokuzuncu asırda gösterdiği bazı istidâtlar tezâhür etmektedir.

(1) Fransızlar bir kavmin tavattun ettiği belde dahilindeki i'mâratına (Colonisation intérieure), haricindekine (Col extérieure) diyorlar, lisân-ı arabin belâgatı ise bunlardan birincisinin i'mâr, ikincisinin ise isti'mâr tâbir edilmesine müsaitdir. Bu suretle ma'mûre ve müsta'mere kelimeleri de meydana gelmiş olur.

İSTİ'MÂRIN FELSEFESİ : VAZİFE-İ TEMDİN

Bu mukaddemât-ı tahlîliye ile mâhiyet-i umumîyesi hakkında bir fikir edindiğimiz isti'mâr devr-i hâzırda bir felsefeye, bir de usûle iktirân ediyor.

Deniliyor ki, istimâr : Bazı zarûretler tahtında bir memleket ahalisinden bir kısmının diğer bir memlekete intikâl ve hicretiyle buraları ticaret için mahreç ittihâz etmesinden ibâret ve bu kadar basit değildir. Bugünkü dünya, medeniyet-i beşeriye itibâriyle dört muayyen kısma ayrılabilir : (1) Garp medeniyetine sahip olanlar, Avrupalılar gibi. (2) Muhtelif medeniyetlere sahip oldukları halde, müctemi, müttehid, hayatları ve tarihleriyle bir millet olarak yaşamaya ve kendilerini idareye mecbûr milletler, Çin ve Japonya'lılar gibi. (3) Bir millet teşkiline yaklaşmış mu'tedil mizaçlı, epeyce terakkîperver ve fakat gayr-ı sâbit ve iğtişâşa müstaid kavimler; Hindûlar ve Cavalılar gibi. (4) Dünyanın büyük bir kısmını işgal eden vahşi ve barbar aşâir ve kabâil gibi nihayetsiz muharebât içinde imrâr-ı hayat eden, sanayiden bî-behre, servet-i tabiiye-i arâziyeden bî-haber akvâm-ı iptidâiye.

Dünyanın her türlü füyuzât-ı tabiiyeye tecelligâh olan büyük bir kısmını nâ-ehiller elinde bırakmak ne ma'kûl, ne de muhikdir. Onun için, akvâm-ı mütemaddinenin, yukarıda zikr olunan dört sınıf halkdan son iki sınıfa müdahale ile onları taht-ı vesâyetlerine almaları meşrû' olduğu kadar insaniyetperverâne bir vazife, bir vazife-i âliye-i temdîniyedir. Şu halde ticaret ve mahreç politikası ile isti'mârı birbirine karıştırmamalıdır. İsti'mâr, eşya alıp satmaktan başka bir şeydir; isti'mârın akvâm ve arâzi üzerine derin bir fi'l ve tesiri vardır; iptidai akvâma bir terbiye, bir fikr-i adâlet verir, bilmiyorlarsa sermayenin mâhiyetini ve sûret-i isti'mâlini öğretir, tevzi-i amelî tesis eder; ve bu vazîfeyi ifâ edebilmek üzere yalnız münasebât-ı ticariye kifâyet etmez Mâder-i vatanın yalnız mahsulât, ma'mulat ve masnûâtı değil, sermayesi, tasarrufâtı, mühendisleri, kontrmetreleri, ahali bir kısm-ı mütehayyizi oraya hicret etmelidir.

Binaenaleyh isti'mâr, denilebilir ki, muntazam ve medenî bir kavmin ahvâl-i içtimâiyesi muhtel veya gayr-i müesses iptidâi bir

kavme karşı bir usûl ve nizâm dairesinde vuku' bulan hareket-i medeniye ve umrâniyesidir.

Garp medeniyetinin en sahrâ-i kıt'alarda, en barbar kabaile doğru cebir ve şiddetle ve birçok teşebbüsât-ı muharebâne ile ilerlemesi : Avrupa âlem-i ticâri ve askerisinde demesek bile, darülfünûn mahfillerinde bu felsefe ile izah ve telif edilmektedir. Felsefe denildi mi, en kaba ve maddî şeyler kesb-i rikkat eder. En âdi ve tabii hâdiseler en mühim kanunlara esas olur. Denilebilir ki, felsefe gılgıt-i eşyayı setr ve istilâ eden bir seyyâle-i fikriyedir. Bizim muhâceret ve isti'mârın sebeplerinde zikr ettiğimiz ilcâât bakınız burada ne câzip ve mantıkî esbâba iltica etti.

Bu felsefenin sahibi Fransa eazım-ı iktisadiyûnundan ve enstitü azâsından mösyö Pol Lörüva Bolyö (P. L. Beaulieu) dur.

Ancak bu felsefeye ve isti'mâra kat'iyen muhalif mütehayyiz fikirlerde yok değildir. Jan Batist Sey (J.B. Say), Gobden (Gobden) ve mösyö dö Molinari (M. de Molinari) gibi en büyük Avrupa ulemâsı isti'mârın meşrûiyetini inkâr etmişler ve bir vazife-i temdîniye ile nezdine gidilen kavmin ve kabîlenin ekseriya mahvolarak, sarfedilen sermayelerden ve bu kadar zahmet ve meşakkatlerden de istifade edilemediğini ileri sürmüşlerdir.

Bir müsta'mere yeni gars olunan bir ağaç gibidir. Meyva vermesi için birçok i'tinâlar, bunun için uzun zamanlar ister. Binâberin, sarfedilen sermaye ve mesâinin müsmir olmadığını nemi iddia etmek doğru değildir. Ve birçok yerlerde istifâde başlamıştır. Ancak nezdine gidilen akvâm ve kabâilin islah ve temdîni felsefe-i isti'mârda büyük mevki tutan bir vazife-i âliye-i insaniyet olduğuna nazaran müsta'merâtda şimdiye kadar cereyan eden fâcia-engiz vakayi'e ve ahali-i kadîmenin günden güne inhitât ve izmihlâline lâkayt kalmak doğru değildir.

Avrupa'lıların bilâd-ı baîdedeki harekât ve teşebbüsâtını zikr olunan vazife-i medeniye veya temdîniye namına hesabedecek olursak neticede gayr-i me'mul ve pek ma'kûs bir neticeye vâsıl oluruz. On beşinci asırdan on sekizinci asra kadar esasen Avrupa akvâmının mâhiyet-i ahlâkiyelerinden «iktisâb-ı servet için her şeyi yapmak» düsturundan başka bir şey'e intizâr olunamaz; onun için arâzî-i mekşufe ahalisini kendi menfaatleri namına her suretle istimâl, onları maddeten ve ahlâken her suretle mutazar-

rır eden ilk müstevliler bir vazife-i medeniye değil, zulüm ve vahşetden başka bir şey îka' etmemişlerdir. Âli ve medenî denilen Avrupa ırkları bu yeni memleketlerde alelekser en âdi ve hasis-fıtrat adamlar tarafından temsil edilmiş ve bi-çâre yerlilere bunlar tarafından medeniyetin en fenâ adetleri, en münhat hisleri, en tehlikeli hırsları telkîn olunmuştur. Hiç bir kayd-ı ahlâkiye tâbi olmaksızın küûle, afyona, çalışmadan kazanmaya, yani tenbellik ve hırsızlığa müptelâ olan bu zavallı yerliler nâçar yerlerini diğerlerine terk ile geriye doğru çekilmeye ve kabiliyet-i hayatîyeleri haricinde yaşamaya mecbûr ve mahkûm olmuşlar, ve nihâyet en dar, en fenâ yerlerde perişânlıktan, açlıktan, muharebât-ı medîdeden ve esâretten ırka ârız olan zaaf ile mahv u helâk olmuşlardır.

Amerika'da Avrupa istilâsı Otokton ırkının inhitâtına sebebiyet verdi. Peru ve Meksika Hindûlarının birçok muharebât ve mücadelâtdan sonra ırkîyetleri vaktiyle kendi hakimiyetleri altında yaşayan kabâilden daha dûn bir hale gelmiştir. Afrika'da ise, Avrupa'luların istilâsı, Amerika'dan daha iyi neticeler vermemiştir. Tamam üç asır zarfında Avrupa ticareti esirciliğe inhisâr etmiş denilebilir ki, bunun, zavallı siyahîlerin terakkiyât-ı maddiye ve ma'nevîyelerini kâfil olduğunu kimse iddia edemez. Afrikay-ı şîmâlîdeki Arapların ırken bozulmaya başladıkları ve maârif ve medeniyetten müstefit olamadıkları istatistiklerle sâbitdir.

Kıt'aât-ı muhtelifedeki iptidâî kavimlerin daha mütemeddin ve daha yüksek ırklarla temasından hâsıl olan bu inhitât ve izmihlâl yalnız manevîyet-i beşeriye nokta-ı nazarından şâyân-ı tesir ve teessüf değildir. Bundan isti'mârın gayesi olan medeniyet ve umrânda kaybetmiştir. Çünkü, nüfus tenezzül ve inhitât ettikçe kuvay-ı istihsaliye-i beşeriye kaybediyor demektir. Bu fenâ netice, yeni memleketlerde tatbik ve takip olunan sistemin (manzûme veya usûl) bozukluğuna hamledilmek lâzım gelirken garipdir ki, Darwinizm nüfuzuyla ortaya bir kanun demeyelim, fakat bir şu'be-i kanun çıkarılmıştır: «Hallerinden daha yüksek bir terbiye kabiliyetinde olmayanlar izmihlâle mahkûmdurlar.» Fakat Amerika Otokton'larının ve Afrika siyâhîlerinin daha yüksek bir terbiyeye müstaid olmadıkları neden sâbit oldu? Bu istidadı inkâr etmek nesl-i beşerin şerâfetini ayaklar altına almaktır. Şu kadar vardır ki, bir Otoktonu bir İngiliz gibi terbiyeye kalkışmamalıdır.

Diğer taraftan Avrupa'lıların Asya istilâsı da, vaz'ettikleri ağır rûsum ve tekâlif ile, Asya'lılara pek pahalıya mâl olmakla beraber burada hükûmetlerin bilâ-vasıta ve bizzat hareket etmeleriyle i'sâr-ı medîdeden beri devam eden iğtişâsatın önü alınarak nisbeten sâkin ve emin bir hayat ve idare tesîsine muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Bu itibârla yerli ahali çalışmak zevkini alarak zaman ve asayiş ile Asya ırkları zevâl bulmadıktan başka kesâfet-i nüfus da gittikçe artmıştır. (Fakat şunu nazar-ı dikkate almalıdır ki, Asya'da öteden beri yaşayan büyük medenîyetlerin bazı âsârı henüz mevcut olmakla beraber ahali Afrika ve husûsiyle Amerika ahalisinden daha müteşekkil ve muntazam idi.) Meselâ, İngiliz Hindistan'ında nüfus zannolunuyor ki, hiç bir zaman hâl-i hâzır-daki kadar tezâyüd etmemiştir. Garp medeniyetinin müdahalesiyle câlib-i dikkat derecede terakki eden memleketlerden biri de Cava ve Madera'dır. 1816 da buralarda 4-6 milyondan ibaret olan ahali Hollanda'lıların hüsn-ü idareleriyle mevcudiyetlerini muhafaza ederek 1886'da 22 ve hâl-i hâzırda 25 milyon derecelerinde tekessür etmişlerdir. Afrika'da bile böyle bir misâle tesadüf ederiz: Mısır kıt'ası hâl-i hâzırda hemen kesâfet-i kadîmesini iktisap eylemiştir.

Bu tetkikât ile anlaşılıyor ki, Amerika, Afrika ve Avustralya'da bazı ırkların zevâlini sadece «kavîlerin zayıfları bel' ve ifnâ etmeleri» nazariyesine veyahut yukarıda denildiği gibi daha yüksek bir terbiye kabîliyet ve istidadını haiz olmamalarına atfetmek doğru değildir. Belki, asr-ı hâzırda felsefe-i isti'mârın i'lâ ve Avrupa'lıların o kadar iftihâr ettiği vazîfe-i temdinin müsta'merâtda lâıkiyle ve hakikaten medeniyet ve insanîyete muvâfık bir sûrette, bir sûret-i âdilâne ve ihtiyatkârânede tatbik olunamayışından neş'et etmiştir.

İSTİ'MÂRIN USULÜ

İşte bu suretle usûl-ü isti'mâra vâsıl oluyoruz. Bu uzak memleketleri ve o memleketlerde sâkin insanları nasıl idare etmeli ki, Avrupa'lıların ekseriya hiyleli ve sahtekâr vaziyetlerle ileri sürdükleri vazîfe-i temdin yirminci asır insanîyetine lâıık bir surette cereyan eylemiş olsun?

Burada meseleyi mösyö Josef Şayye ve bütün muktesitler gibi ikiye ayırmaya mecbur oluyoruz :

Bir kere idare-i efrât; zaten bazı icabât-ı zaruriye ile efrâdın ne yolda muhâceret ve evvelce kendileri için gayr-ı ma'lûm uzak yerlerde birer vatan-ı sâni tesis ettiklerini söylemiştik. Şimdi maddeyi cihet-i umumiyesi itibâriyle daha yakından tetkik ve mü-tâlaa edeceğiz.

Efrâd isti'mâra nasıl muvaffak olabilir : Müsta'mereler vücudunda getirmek için evvel-emirde kuvay-ı zâtiyelerini sarfederler; sonra, bir sermayeye, hem büyük sermayelere ihtiyaç vardır. Bu büyük sermayeler ise bir ferdin servetinden ziyade afrâdın servet-i müctemialarından vücuda gelir. Şu halde efrâdın gerek kuvay-ı zâtiyelerinin, gerekse sermayelerinin iştirâkiyle bir şirketin, bir cemiyetin vücuda geldiğini görüyoruz. Ve hakikatde bir adamın tek başına isti'mâra kalkışması işdeki ehemmiyete binaen hemen gayr-i mümkündür. Nasıl ki, son zamanlara kadar müsta'merâtı böyle bir şirket halindeki büyük kumpanyalar idare ettiği gibi İngiltere'de halâ bu kumpanya usûlüne müracaat edilmektedir.

Ancak bu kumpanyaların şimdiye kadar takip ve iltizâm eyledikleri usûl ve vesait, gaye-i hareket olan (temdîn) ile kolayca telif edilecek mâhiyette değildir. Takip olunan usûl son zamanlara kadar : Saha-ı faaliyetlerini, daha müsmir olabilmek üzere tahdit etmek, bazı mevad ve hububât ticaretini inhisâr altına almak, sonra bu mevad ve hububâtın tahdit-i miktarına çalışmak ve nihâyet müvâdelât-i ticariyede en büyük esas : Gayet dün fiyata satın alıp pek yüksek fiyata satmaktan ibaretti, denilebilir. Bu tarz isti'mâr o topraklardan muvakkat bir zaman zarfında müsta'mer vaziyetinde bulunanlara bir miktar fayda temininden başka bir şey yapmaz. Fakat o toprak bu muvakkat zaman nihâyetinde iflâs eder, akim olur; üzerinde yaşayan insanlar da o ellerde artık duramazlar ve başka yerlere çekilirler. Bakon (Bacon), Jan dö Vit (Jean de Witt), Jan Batist Sey (J. B. Say) gibi mühre-i iktisadîyûnun isti'mâr aleyhinde bulunuşları bir manzûme-i ihtikârdan başka bir şey olmayan bu kumpanyaların seyyiâtı dolayısıyladır.

Bu kumpanyaların teşebbüsât-ı şahsiyeden ma'dûdiyeti, doğrudan doğruya hükûmetler tarafından himâyeye bir zamanlar ihtiyaç olmamasından neş'et etmiştir. Çünkü yeni dünyanın keşfini

müteakip o kadar boş yerler bulundu ki, buraları bir bayrak rekzi ile fethetmek mümkün olurdu. Demek ki, bu kumpanyalar teşebbüsât-ı şahsiyeden ma'dûd olmakla beraber yine bir şahsiyet-i milliyeyi haizdi. Ancak sonraları bu gibi yerlerin azalması ile isti'mârın faaliyet-i resmîyede bir şube-i mahsus teşkili meselenin mâhiyetini değiştirmiş, doğrudan doğruya hükûmetler müteşebbis olmuştur.

Hükûmetlerin teşebbüsünde efrâdın kuvay-ı zâtiyelerine ihtiyaç yokmudur, hükûmet efrâdın mümessili olmakla beraber cây-i sualdir? Şüphesiz hükûmet bir yeri isti'mâr fikriyle işgal edince memleketin âsâr-ı medenîyesini oralara nakle ve oralardan bazı menfaatler teminine hâdim efrâda kat'iyen muhtaçdır. Bu yeni memleketlere, efrâdından ne kadar çok muhâceret ettirebilirse o kadar çok istifâde eder. Onun için hükûmetler efrâd-ı ahalisinden müsta'merâta gidenlerine bazı imtiyazlar bahşetmişlerdir. Fakat teessüf olunur ki, kolon (Colons) namı verilen bu Avrupalılar ekseriya memleketlerinde bir işe yarayamamış, temin-i hayat edememiş kimselerdir. Daha evvelce biraz söylediğimiz gibi, gittikleri iptidâî akvâm arasında memleketlerinin icabât-ı medenîyesini neşr ve ta'mime, insanlık, âlicenaplık telkînine fitratları esasen müsait değildir. Tehlike-i hayat içinde titreyerek memleketlerini terkedene kolonlar buralara gelince ve biraz hayat, biraz refah görünce bütün müsta'merayı kendi mâlikâneleri addederler, imtiyazlarını sû-i isti'mâl ile biraz servet sahibi olan yerlileri mahvetmek isterler; ekseriya içlerinde yerlilere karşı bir haset, bir kin ve garaz vardır ki, kolaylıkla kabil-i intifâ değildir. Sonra, asıl memleketlerinde tatbik olunan kanunların, iyi-fena her türlü müessesât ve adâtın buralarda olmasını isterler. Halbuki, bütün bu haller iptidâî bir memleketin izmihlâlîni intaç eder. Böyle kolonlar tarafından idare ve hükûmet olunan bir memlekette az zaman zarfında müthiş bir buhran, bir akamet baş gösterir. Bâhusus yine yukarıda zikr ettiğimiz vecihle yerli ahalinin her türlü hukuk-u medenîyeden mahrûmiyeti memlekette çalışacak kuvvet bırakmaz.

Demek oluyor ki, hükûmetlerin teşebbüsât isti'mâriyelerinde efrâdın kuvay-ı zâtiyelerine ihtiyaç olmakla beraber kolon suretinde bir mevki-i mahsus sahibi olan bu efrâdı umûr-u şâmile-i hükûmete müdâhale ettirmek, bir kolon hükûmeti tesis etmek,

memleketin hayat-ı müstakbelesi itibâriyle hiç doğru değildir. Hükûmetin bu yeni memlekete bayrağı altında getireceği efrâd-ı ahali birer müteşebbis, orada bulunan yerliler için birer nümûne-i faaliyet olacaklar ve yerlilerin faaliyetlerinden sûret-i meşrûada : Onlara iş öğretip kefâf-ı hayatlarına yetecek maaş temîniyle istifade edeceklerdir. Şu halde bu muhâcir ahalinin yerlilere bir nüfûz-u âmiriyet ve vesâyetleri olmak tabiidir. Fakat Hükûmetin velâyet-i âmmesi vardır. Hükûmetin bu yeni memleketlerde zirâi, sinâi, ticarî bir siyaset-i iktisadiyesi ve bir siyaset-i içtimâiyesi olmak lâzımdır. Böyle yeni girilen, henüz bilinemeyen muâır-ı iptidâiye-i beşeriyede en büyük vazife hükûmete taalluk eder. Hükûmet hakk-ı velâyetini bütün vüs'ati ile istimâl etmelidir.

Hükûmetin muhâcirlere karşı vaziyeti : (1) Bir kere çalışan ve müsta'mereye göre iyi çiftçi ve sanatkâr anâsırı muhâcerete teşvik (2) Muhâceretten sonra bunları te'mîn-i refah ve servet edecek surette arâzinin aksâm-ı muhtelifesine tevzî ve tesbit (3) Ve nihâyet iktisab-ı servet ettikten sonra memleketi terk etmemeleri esbâbını temindir. Çünkü, ekseriya işe yaramaz adamların müsta'merâtda dolaşmaları sefâletinden başka bir şey intac etmeyeceği gibi mâder-i vatana tekrar muhâceretde muhâcirini istihsâl-i servette isticâle ve zikr edilen harekât ve ihtirâsât-ı gayr-ı makbûleye sevk etmektedir.

Yerlilere gelince : Hükûmetin bunlara karşı vaziyeti daha nâzik ve mühîmdir. İptidâi ırkların terbiye ve temdînleri ve temîn-i saadetleri hükûmetin takip edeceği siyasetin gayesini teşkil edecektir. Şimdiye kadar edilen tecrübelerin kıymet-i mahsusası vardır. Bu gibi ırkların Avrupa medeniyetine mukavemet edemeyerek mahv ve muzmahil olmaları hâdisâtını etrafiyle, bütün esbâb ve netaici ile tetkik etmek lâzımdır ki, hükûmetler zikr olunan gayeye vâsıl olacak siyaseti tayin edebilsinler. Burada akvâm-ı iptidâiyenin esbâb-ı terakkî ve temdînlerinden bahsedecek değiliz; bu ulûm-u içtimâiye ve hayatiyede hallolunacak bir muadele-i dakikadır. Ancak şunu söyleyeceğiz ki, herhangi bir uzvîyeti mütehammil olamayacağı mevad ile işbâ' etmek o uzvîyeti tahrip etmek demektir.

Amerika'lı, Afrika'lı, ... iptidâi kavimleri bugün Avrupa medeniyetiyle terbiyeye kalkışmak doğru bir şey olamaz. Kâinata hâkim bir tedric kanununun mevcudiyetini inkâr etmemelidir.

Avrupa adât ve müessesâtının bu iptidâî muhitlere sevkiyle esasen mevcut olan nisbî bir nizâmı ihlâl etmek terakkiyi bir kat daha tehîr eder. İptidâî kavimlerin hürmet ettikleri anâsır ve müessesât vardır. Bu anâsır ve müessesâta onlarla beraber hürmet etmelidir ki, bu gibi akvâm arasında nizâmı temin edecek başka fikirler henüz intişâr etmemiştir. Ogüst Kont'un dediği gibi ulûmun bir metafizik (mâfevku't tabia) devri olduğu gibi efkârın da, hatta medenî kıt'alarda, bir metafizik devri vardır. Şu halde Otokton veya Patagonları bazı anâsır-ı fikriyeye müstenit müessesât-ı medeniye ile ve meselâ bir Fransız Kod Sivili (Code Civil - Medenî Kanun) ile hemen idareye kalkışmak ne büyük bir hatadır! Bu fikri daha müterakki insanlara bile - hele bizim memleketimizde câbecâ - tatbik edebilirsiniz.

Şu halde yeni keşfedilen, yeni gidilen iptidâî memleketlerdeki insanları iyi idare edebilmek için ilk yapılacak şey : Manzûme-i maneviye ve ahlâkiyelerini tahlil ve ona göre nizâm-ı cemaati bir kat daha tevsikden ibarettir, diyebiliriz.

Cihet-i maddîyelerine gelince : Hangi cins ve ırktan, herhangi muhit ve memlekette olursa olsun insanlar ya istihsal ve mübadele veyahut sirkat ve ganimet ile temin-i hayat etmişlerdir. Avrupalılar medeniyetleri kadar, kuvay-ı tahribiyeleri ile de iptidâî kavimler fevkindedir. Silahlarıyla, toplarıyla Avrupalı, herhangi bir kavim-i iptidâîye telkîn-i hirâs eder; onun için bu kavimlerin çalışarak istihsal ve mübadele ile temin-i hayatı muharebe ve ganimet ile temin-i hayattan daha kolay ve daha az tehlikeli telâkki etmeleri ve az zamanda hayat-ı sa'y ve amelle ülfetleri mümkündür. Ancak bu imkânın husûlpezîr olması için bir kere Avrupalıların bizzat gittikleri yerlerde bu son usûl-ü iktisâba tevessül etmemeleri, az zamanda zengin olmak için yerlileri mahv ve itlâf ve zî-kıymet taşlarını, kemiklerini gasp ve sirkat etmeyerek âdil ve insanîyetkâr olmaları lâzımdır. Yapılacak şey memleket dahilinde emn ü asâyişi kat'iyen takrir ve yerli, muhâcir.. her ferdin masûniyet-i şahsiye ve mülkiyesini temindir.

İşte usûl-ü isti'mârın cedâvil-i esasiyesi taayyün ediyor. Doğrudan doğruya hükûmetin idaresi altında, sâha-ı maneviyatda : Masûniyet-i itikadiye ve hissiyenin, diyeceğiz; sâha-ı iktisadâtta masûniyet-i şahsiye ve mülkiyenin temini.

Garipdir ki, Avrupalıların on sekizinci asırda Vatikan saraylarından nez' etmek istedikleri masûniyet-i fikriyeye bugün bir diğ er mâhiyetde bu iptidaî kavimler arz-ı ihtiyaç etmektedirler : Bizim mukaddesât ve mu'tekadâtımıza ilişmeyiniz; sonra yine Avrupalıların feodalite devirlerinde ma'rûz oldukları esâret bugün müsta'merâtda başka bir şekilde hükümfermâ oluyor : Yerliler, bizi esir gibi kullanmayınız, biz de malımıza sahip olabilelim, diyorlar.

En ziyade garibi, bir felsefe-i isti'mâr ile kıtaât-ı azimeyi li-vây-ı medenîyeti altına alamk isteyen Avrupa i'lâ ettiği vazîfe-i temdînin hüsn-ü tatbîki ümit ve çarelerini yine kendinden bekliyor. Âli ve medenî Avrupalılar hâl-i hâzırda yalnız kendilerinden dûn oldukları için ekalîm-i muhtelifenin evlâdı, milyonlarca en-sâl-i beşeri mahkûm-u izmihlâl ediyorlar; halbuki, mahvolanların yine Avrupalılar, kendileri geçmiyorlar. Onun için kaybeden : Avrupalıları da câmi' beşeriyettir.

SON

Tetebbuâtımıza esas olan eserler :

De la colonisation chez les peuples modernes, par P.L. Beaulieu, 2. V.
Akvâm-ı müteahhire nezdinde isti'mâr; eser : Pol löruva Bolyö.

Les problèmes du XXe siècle, par G. de Molinari.
Yirminci asrın meseleleri; eser : Mösyö dö Molinari.

A quoi servent les colonies par Ch. Gide
Müsta'mereler neye yarar; eser : Şarl Jid.

Principes d'Economie politique, par C. Schemoller.
İktisat-ı siyasiyenin prensipleri; eser : Şemoller

Dic. d'Econp, par L. Say et J. Chailler, etc...
İktisat-ı siyasi lûgatı; eser : Leon Se, J. Şaye.

VAZİFE-İ TEMDİN İÇİN

KISA SÖZLÜK

(Kelimelerin, yalnız, metindeki anlamları verilmeye çalışılmıştır.)

— A —

Abes : saçma
Adât : adetler
Akamet : kısırlık, neticesizlik
Akim : neticesiz
Alelekser : çok zaman
Âlîcenâp : şerefli, haysiyetli
Anâsır : unsurlar
Aşâir : aşiretler
Avâmil : sebepler, âmiller
A'zam : büyük

— B —

Bahr : deniz
Bahr-i mahût : okyanus
Bahr-i sefid : akdeniz
Baide : uzak
Baliğ : erişmiş, varmış
Bel' : yutma
Bi-bedel : bedelsiz
Bi-behre : mahrum
Bihâr-ı muhîte : okyanuslar
Bi-hudûd : hudutsuz
Bilâd : ülkeler, toplumlar, beldeler
Einâberin : bundan dolayı

— C —

Câbecâ : yer yer
Cây-i sual : sorulacak şey
Cedâvil : cetveller
Cedit : yeni
Cenâh : kanat, kol
Cenûb : güney

— D —

Dağdağa : telaş
Dakik : ince, nazik
Darülfünûn : üniversite
Dûn : aşağı

— E —

Efrâd : fertler, kişiler
Ehl-i salib : haçlılar
Ekalim : dünyanın bölgeleri, ülkeler
Ensâl : nesiller, soylar
Esâtir : mitoloji, efsaneler
Esbâb : sebepler
Evâhir : sonlar

— F —

Fâcia-engiz : facia yaratan
Faide-i ameliye : pratik yarar
Fâik : üstün
Fıtrat : yaratılış, tabiat
Fi-l vâki : gerçi, gerçekten
Füyuzât : verimlilikler, bolluklar

— G —

Garîb : gurbette olma
Gars : dikilme
Gayr-i mekşûf : keşfedilmemiş
Gılzet : kabalık, kalınlık
Güzâr : geçme, geçiş

— H —

Hâdim : hizmet eden
 Hâdis : meydana gelen
 Hakayık : gerçekler
 Harabezâr : viranelik
 Hâsîs-fıtrat : kötü yaratılışı
 Haşem : maiyet, yanında bulunanlar
 Hirâs : korku
 Hirâs-bahş : korku veren
 Hiref : sanatlar
 Hûnhâr : kan dökücü
 Hüsniülpezir : hâsıl olmuş
 Hutût : hatlar, çizgiler
 Hükümfermâ : hüküm süren

— I —

Istılâh : ilim sözü, terim
 İztırâr : zorunluluk

— İ —

İcbâr : zorlama
 İfnâ : yoketme
 İfrağ : şekillendirme
 İğtişâş : karışıklık
 İhdâs : ortaya çıkarma
 İhtikâr : vurgunculuk
 İhtiras : şiddetli istek
 İhtisâsât : duygular
 İhtiyâr : seçme
 İkâ' : yapma
 İktifâ : yetinme
 İktirân : yaklaşma
 İktisâb : kazanma
 İ'lâ : yüceltme
 İlcaât : mecbur etmeler
 İltizâm : kendi için gerekli sayma
 İmrâr : geçirme
 İnhitat : çökme, çöküş
 İntac : sonuç verme
 İntifâ : yararlanma
 İntişâr : yayılma
 İntizâr : gözleme, gözlenilme
 İrtifa : yükseklik
 İ'sâr : (bir zaman deyimi)

İstimâl : kullanma
 Isti'mâr : imâr ettirme, imârını isteme
 İtiyât : alışkanlık
 İtlâf : öldürme
 İttihaz : kabul etme, kullanma
 İtyân : söyleme, bildirme
 İzmihlâl : çökme

— K —

Kabâil : kabileler
 Kadîm : çok eski
 Kâfil : üstüne alan
 Karn be-karn : zaman zaman
 Kebir : büyük
 Kefâf : yaşayacak kadar kazanç
 Kelâl-âver : yorucu
 Kesâfet : sıklık, yoğunluk
 Kesb : kazanma
 Kişvergüşâ : ülke açan, fâtiha
 Kitalât : kitleler
 Kurûn : çağlar
 Küül : alkol

— L —

Livâ : bayrak

— M —

Mâder : ana
 Ma'dûdiyet : sayılma
 Mahfi : gizli, saklı
 Mahfil : toplanma yeri
 Mahreç : dışarı çıkacak yer
 Ma'kûs : ters
 Masnuât : sanatla yapılmış şeyler
 Ma'tûf : bir yöne yöneltilmiş, o yöne ait
 Mebâhis : bahisler, konular
 Medeniyet-i hâzıra : bugünkü uygarlık
 Medid : uzun süren
 Mefrûze : ayrılmış, bölünmüş
 Mekşûf : keşfedilmiş
 Me'mul : umulan, beklenen
 Merâkiz : merkezler

Merbût : bağlı
 Menâfi : menfaatler, çıkarlar
 Menâzır : manzaralar
 Mesâha : ölçme, ölçüm
 Mesâkin : meskenler
 Me'ser : güzel eser, iz
 Mestûr : örtülü
 Mevad : maddeler
 Mihânik : mekanik
 Miyân : ara
 Mi'yâr : ölçü
 Muadele : denklem
 Muallâ : yüce, yüksek
 Muâşır : birlikte yaşayan
 Muhâceret : göç etme
 Muhik : haklı
 Muhtel : bozulmuş
 Muktezi : gerekli
 Murabba : dört köşeli, kare
 Mutaazzıv : uzuvlanmış, şekillenmiş
 Mutazarrır : zarar gören
 Mutedil : ılımlı
 Mutekedât : inançlar
 Muzmahil : çökmüş
 Müctemi : toplanmış
 Müdavelât : devrettirme
 Müdevver : devredilmiş
 Mühre : damga
 Münbit : verimli
 Münhat : aşağılık
 Müsmir : verimli
 Müstahsalât üretilmiş şeyler
 Müstaid : kabiliyetli
 Müsta'mere : göçmen yetiştirilen yer, sömürge
 Müstefit : yararlanan
 Müstenit : dayanan
 Müteaddit : birçok
 Mütebâyin : zıt, uyuşmaz
 Mütehayyiz : önemli
 Mütekâbil : karşılıklı
 Mütemeddin : uygarlaşmış, uygar
 Mütezadd : birbirinin zıddı
 Müttehit : birleşmiş
 Müverrih : tarihçi

— N —

Nâçar : çaresiz
 Na-ehil : ehil olmayan
 Neş'et : meydana gelme
 Netaic : sonuçlar
 Nez' : koparma
 Nokta-i nazar : görüş
 Nukud : nakitler, paralar
 Nüfûz : sözü geçme, güç sahibi olma
 Nümâyân : görünen, aşikâr

— R —

Rekz : dikme
 Rızk-ı kanaat : yetecek kadar azık
 Rikkat : incelik
 Rûm : romalı
 Rûsum : bir vergi çeşidi

— S —

Sâni : ikinci
 Sa'y : emek
 Setr : örtme
 Sevahil : kıyılar
 Sevaik : sâikler, sevmeden unsurlar
 Seyyal : akıcı
 Seyyâr : gezici, göçebe
 Seyyiât : kötülükler
 Seyr : dolaşma, gezme
 Sîm : gümüş
 Sirkat : çalma
 Sû-ı istimâl : kötüye kullanma
 Sûret : şekil, biçim
 Sülûs : üçte bir

— Ş —

Şerâfet : şereflik
 Şerâit : şartlar, koşullar
 Şimâl : kuzey
 Şuûn : olaylar

— T —

Taallûk : ait olma
 Taayyün : meydana çıkma

Taazzuv : uzuvlaşma, şekillenme
 Taht : alt
 Takarrür : karar kılma, yerleşme
 Ta'riz : dokundurma
 Tavattun : yerleşme
 Teâvün : birbirine yardım etme
 Tebellür : billûrlaşma, kristalleşme
 Tecelliyât : görünümeler
 Tedric : yavaş yavaş ilerleme
 Teessüs : kurulma, kökleşme
 Tehallûf : uygunsuzluk
 Tekâlif : bir vergi çeşidi
 Tekessür : çoğalma
 Tekevvün : meydana gelme
 Telâtım : dalgalanma
 Temeddin : uygarlaşma
 Tenâsur : yardımlaşma
 Tesmiye : isimlendirme
 Tesviye : düzeltme
 Tettebbuât : incelemeler
 Tevellüdât : doğumlar
 Tev'em : ikiz
 Tevlid : meydana getirme
 Tevsi : genişleme, genişletme
 Tevsik : sağlamlaştırma
 Tezâyüd : artma

— U —

Umrân : bayındırlık, uygarlık
 Umûr : işler

— Ü —

Ülfet : kaynaşma, alışma
 Üss : esas, temel

— V —

Vakfe : duraklama
 Vecd : aşırı heyecan
 Velâyet-i âmmе : bütün kişileri ve malları kapsayan velâyet, velîlik
 Vikâye : koruma
 Vustâ : orta
 Vüs'at : genişlik

— Z —

Zâil : sona eren, biten
 Zer : altın
 Zevâl : yok olma, sona erme
 Zi kıymet : kıymetli.

**TÜRK KÜLTÜRÜNÜN SİSTEMLEŞTİRİLMESİNDE
YÖNTEM SORUNU
(Murat Belge'ye bir yanıt)**

HİLMİ YAVUZ

I. Son 60 yıldan beri Türk düşün hayatında egemen olan temel bir yanlışlık, bugün de, bu yanlışlığın kısır döngüsünden kurtulma doğrultusundaki cılız girişimlere karşın, gene olanca ağırlığıyla süregidiyor. Bu yanlışlık, Türk kültürünün sistemleştirilmesine ilişkin yaklaşımlarda Türk gerçekliklerinin batılı kuramsal modellere uydurulmasıdır. Ziya Gökalp'ten beri bu böyle: Gökalp, 'hars' ve 'medeniyet' kavramlarını temellendirirken Durkheim'in kuramsal modelini kullanıyor, bu modelin bir yerli varyant'ını geliştiriyor idiyse, bugün de batıda üretilmiş yeni kuramsal modellerin Türk gerçekliklerini temellendirmede ölçüt olarak alındığı söylenebilir. Bunun son örneği, Murat Belge. Denebilir ki, Ziya Gökalp'in Durkheim'ciliği benimsediği 1915 yılından, bugün Murat Belge'ye kadar Türk düşüncesinin tarihi, gerçekte, Durkheim'den Althusser'e bağlanan batılı düşünce geleneğinin Türk gerçeklerine uyarlanmasıdır.

Yukarda da belirttik. Bu alandaki yanlışlık, Türk kültürüne ilişkin sistemleştirme sorununun, önceden belirlenmiş kuramsal modellerden yola çıkılarak, bize özgü gerçekliklerin bu modellere uyarlanmak istenmesinden doğuyor. Doğallıkla, bu yaklaşım, temellendirme ölçütü seçilen kuramsal modelin, bu gerçeklikleri bütünüyle kapsayıp kapsamadığı sorununu da birlikte getirir. Çünkü bu tür şematik bir tüm dengelim yöntemi, ya birtakım gerçekliklerin seçilen kuramsal modelin dışında kalması, ya da, gene birtakım gerçekliklerin kuramsal modele yapay olarak uyarlanması sonucunu verir. Sorunu basitleştirerek şöyle de diyebiliriz: Son 60 yıllık düşün hayatımızda, Türk kültürünün sistemleştirilmesi doğrultusundaki yaklaşımlar (Tanpınar ve Kemal Tahir dışında) önceden seçilen modellere uygun gereçler arama biçiminde olmuştur. Oysa doğru yöntem, modele uygun gereç arama değil, tam tersine, gerece uygun model aranması biçiminde olmalıdır. Bu da şematik bir tüm dengelim yöntemini değil, tümevarımla tüm dengelimin «karşılıklı etkileşimi» (interaction) ile be-

lirlenen bir yöntemi gerektirir. Bu yöntem, elbette, Marx'çı bilimin yöntemidir. Doğallıkla, modelle yöntemi birbirine karıştırmak gerekir. Yöntem, tek ve değişmez, model ise her ülkenin özgül koşullarına göre değişkendir. Türk kültürünün sistemleştirilmesi doğrultusundaki bir model kuramlaştırmasının hangi 'indirgenemez kavramlar'dan yola çıkacağını saptamak da, ancak kendi gerçekliklerimizden yola çıkmakla mümkün olabilir.

Marx'çı bilim sistemi, 'emek', 'mülkiyet', 'üretim ilişkileri' gibi kuramsal kavramlardan yola çıkıp 'somutun zihinsel (soyut) olarak yeniden üretimi' ile temellenmiş bir sistem. Bunu hep biliyoruz. Marx'çı sistemin tarihselliği, 'emek', 'mülkiyet', 'üretim ilişkileri' kavramlarının karşılıklı bağıntılarının diyakronik olarak ortaya koyduğu şemada belirir. Bu tarihsel dönüşüm şemasının belirlediği ideolojik üstyapıların özgül (spesifik) görünüşlerini (örneğin, burjuva mülkiyet ilişkilerinin İngiltere'de ampirik ve duyumcu; Fransa'da ise rasyonalist bir felsefe üretmesini) temellendirme, ancak, her ülkenin özgül koşullarının bağlamı içinde mümkündür. Başka bir deyişle, Fransız burjuva düşüncesinin rasyonalist sorunsalı (problematik'i), Fransa'da sınıf mücadelesinin aldığı özgül durumla belirlenmişse, bu sorunsalı sistemleştirmede yola çıkılacak kuramsal kavramlar, elbette, örneğin, İngiliz burjuva düşüncesinin ampirik ve duyumcu sorunsalını sistemleştirecek kuramsal kavramlardan farklı olacaktır. Lucien Goldmann, bunu önemle işaretler.

Bu yöntem, kuşkusuz, Türk kültürünün sorunsalını temellendirme alanında da geçerlidir. Bizim kendimize özgü, kendimiz için yapabileceğimiz bir sistemleştirme, bu yöntemle ortaya konabilir. Yani, Türkiye'de maddi hayat pratiğinin ideoloji alanında son kertede belirlediği sorunsalı bütünüyle kavrayacak bir sistemleştirme, mutlaka kendi gerçekliklerimizden yola çıkılarak temellendirilmelidir.

II. İşte Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir düşünür olarak önemi, bu noktada ortaya çıkıyor. Türk kültüründe görülen Doğu / Batı ikiliğinin temelindeki sorunsalı (Doğu/Batı ikiliği Türk kültürünün 'sorunsal'ı değil; 'sorunsal', yüzeye çıkan ikiliklerin altındaki birliktir çünkü; bunu ilerde göreceğiz) sistemleştirmek için, kendi gerçekliklerimizden yola çıkılmasından yana Tanpınar. Ona göre, «bizim için asıl yapılması lazımgelen, memlekette

yeni hayat şekilleri yaratmak»tır. «Biz, Şark'a ve Garb'a ancak birbirinden ayrı iki kaynağımız gibi bakabiliriz» diyor ve şöyle sürdürüyor: «Her ikisi de bizde ve geniş şekilde vardır; yani **realitelerimizin içindedirler** (altını ben çizdim H.Y.) Fakat, onların mevcudiyeti kendi başlarına bir değer olamaz ve sadece böyle olması bizi, kendi hayatımızda, kendimiz için, kendimize mahsus bir hayatı, geniş ve şumullü bir terkibi yaratmaya dâvet eder. İçimizdeki kaynaşma ve karşılaşmanın verimli olması için bu hayatı, bu terkibi doğurması şarttır. Bu da, asıl üçüncü kaynağa, **memleketin realitesine** (altını ben çizdim H.Y.) varmakla kabildir» (Yaşadığım Gibi, «Asıl Kaynak» adlı yazı, s. 34). Demek ki Tanpınar, kendimiz için, kendimize özgü bir bileşimin (kendi deyiimiyle, «terkib»in), ancak, kendi gerçekliklerimizden (gene kendi deyiimiyle, «memleket realiteleri»nden) yola çıkılarak temellendirileceği görüşünde. Türk kültürünün sistemleştirilmesine, kendi gerçekliklerimizi belirli kuramsal modellere uydurmaya çalışmakla varılamıyacağını vurgulamak istiyor Tanpınar; kendi gerçekliklerimize uygun bir kuramsal modelle temellendirilebileceğini düşünüyor. Kısaca, Tanpınar, modele uygun gereç arayanlardan değil; o, gerece uygun bir model arıyor.

Doğu/Batı ikiliği, Tanpınar'ı sürekli olarak düşündüren bir sorun. Örneğin «Mektuplar»ındaki şu satırlar: «Şimdi bir realite var: Mâzi, maalesef bir sistem! Sen ve ben, onun zihniyetini değil, haklarını ve şiirini, bugünkü hayata mânevi destek olabilecek taraflarını ayıklayabiliyoruz. Ve diyoruz ki, şu hadlerde kalmak şartıyla mâziyi bugünle birleştirelim, devamı kuralım! Bir inkârda yaşamayalım.» (Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Mektupları, Mehmet Kaplan'a Mektup; s. 266.)

Acaba Tanpınar, «mâziyi bugünle birleştirecek» bu «geniş ve şumullü terkibe» varabilmiş, başka bir deyişle, Türk kültürünün dışsal ikiliklerinin (Doğu/Batı; Eski/Yeni vb.) temelindeki kuramsal oluşumun özgül birliğini (yani, sorunsalını) sistemleştirebilmiş mi? Bu soruya bizim vereceğimiz yanıt, olumsuz olacak. Tanpınar, yukarda da belirttik, bu sistemleştirmenin modele ilişkin yöntemini doğru olarak koymuş; ama bu yönteme dayalı bir sistemleştirmeyi gerçekleştirememiş. Bu da Tanpınar'ın Türk kültürünün yapısına, bir bilim adamı gibi değil, deyim yerindeyse bir 'estet' gibi yaklaşmış olmasından ile geliyor. Onun için Tan-

pınar, soruna nesnel bir temellendirme biçiminde yaklaşıyor, «bugünkü mânevi hayata destek olabilecek» pratik ve öznel bir çözüm yolu gibi bakıyor. Oysa pratik değil kuramsal, öznel değil nesnel bir yaklaşım gerekli. Tanpınar'ın özelliği şurada : Doğu/Batı ikiliğini aşarak temeldeki sorunsallığı bütünüyle kavrayabilecek bir sisteme (yani bir Türk modeline) varmak yerine, bireysel bir bileşim getiriyor. Bu bileşimi de, «ruh medeniyeti», «iç âlem medeniyeti» gibi öznelleştirilmiş kavramlara dayayarak üretiyor. «Doğu uygarlığı» ve «Batı uygarlığı» gibi tarihsellik ve nesnellik taşıyan kavramların üzerinde ve dışında varsaydığı «ruh medeniyeti»ni, kendi gerçekliklerimizi «yeniden üretmek» için kullanılabilecek kuramsal bir araç değil, çok özel bir duygusal coşkunlukla (1) varılabilecek pratik bir amaç sayıyor. Tanpınar'ın getirdiği, bir anlamda, Platon'cu bir teleoloji: «Ruh medeniyeti» düzeyine varılınca bütün ikiliklerin ortadan kalkacağı görüşünde. Nesnel bir sistem yerine, öznel bir bileşim getiriyor. Özellikle »Huzur« romanında Tanpınar'ın temellendirmek istediği düşünce bu. »Huzur« romanının önemi de burada. Tanpınar'ın getirdiği bireysel bileşim, nesnel ve bilimsel bir sistem olarak geçerli değilse de, bir roman tipinin temellendirilmesinde, yani bir roman gereci olarak geçerlilik kazanıyor.

III. Yukarıda Murat Belge'den söz ettik. Bu, rasgele verilmiş bir ad değil. O da, Türk kültürünün temellendirilmesinde (bu temellendirmeden ne anladığımızı belirttik), kendi gerçekliklerimizden yola çıkan bir sistemi getirecek yerde, batılı bir modelden yola çıkarak, kendi gerçekliklerimizi bu modele uydurmaya çalışanlardan. Onun modeli de Althusser'inki. Ama Belge'nin yöntem yanlışlığı bir yana, örnek aldığı Althusser modelini bile iyice kavradığı su götürür. Gerçekten Murat Belge, Althusser sisteminin kuramsal kavramları olan 'problematik' (sorunsal), 'teorik' 'ideolojik', kavramlarını, bile yanlış kullanıyor. Çünkü bu kavramlar konusunda Belge'nin söyledikleriyle Althusser'in söyledikleri, birbirini tutmuyor. Kavramları yanlış kullandığı için de Belge, ne demek istediğini anlatamıyor, içinden çıkılmaz hatalar yapıyor. Şimdi bu yanlışların neler olduğunu görelim :

Murat Belge, «Birlikim» dergisinin ikinci sayısında yayımlanan «Türkiye'nin Doğu/Batı Sorunsalı ve Kültür» adlı yazısında, Althusser'in «Pour Marx» adlı kitabının ingilizce çevirisinin arka-

sında orta düzeyde bir okura kolaylık olsun diye konulan 'Glosary' (Sözlük) bölümündeki tanıma dayanarak (bu 'sözlük' bölümü kitabın orijinali olan fransızcasında yoktur) 'sorunsal' ('problematik') kavramını, Doğu/Batı ikiliği için kullanıyor. Zaten yazısının adı da böyle: «Türkiye'nin Doğu/Batı Sorunsalı». Hemen belirtelim ki, Doğu/Batı (ya da, Belge'nin daha sonra kullandığı eski/yeni, doğa/teknoloji) gibi ikiliklerin, Althusser'in anladığı anlamda 'sorunsal' kavramıyla uzaktan yakından bir ilişkisi yok. Althusser 'sorunsal' kavramını «**Pour Marx**»ın birçok yerinde «kuramsal bir oluşumun özgül birliği» (2) olarak tanımlar. Gene «**Pour Marx**»ın bir başka yerinde de, bu tanımla açıklığa kavuşturmak için, Sorunsal'ı «bir düşüncenin içsel birliği» olarak niteler. Althusser'de (ve öteki bazı yapısalcılarda, örneğin Claude Lévi-Strauss'ta) bir sistemin sorunsalı, (yani, Althusser'in deyişiye, 'teorik oluşumu'), ampirik olarak algılanamayan, ama o sistemin yapısını belirleyen içsel bağıntıların temellendirilmesi ile ortaya konur. Kısaca, sorunsal, ampirik olarak algılanan dışsal görünümlerdeki ikilik, ya da çelişkilerde temellenemez. Althusser, tam tersine, 'sorunsal'ın, dışsal ve yüzeysel ikiliklerin altındaki 'özgül birlik' (l'unité spécifique) olduğunu belirtir.

Dolayısıyla, ampirik bir olgu niteliği taşıyan Doğu/Batı, Eski/Yeni, Doğa/Teknoloji gibi ikilikler, Althusser'in kullandığı anlamda bir 'sorunsal', olamazlar. Bir kez daha belirtelim: Althusser'e göre «sorunsal», bu tür dışsal ikiliklerin temelindeki «kuramsal oluşumun özgül birliği» dir; yani ikilik'lere değil, birlik'e dayanır. Oysa Murat Belge, hem 'sorunsal' kavramını Althusser'in kullandığı anlamda kullandığını söylüyor, hem de, bu kavramı Doğu/Batı ikiliği için kullanmakta bir sakınca görmüyor. 'Sorunsal'ı kavramsal bir çerçevenin kuramsal yapısı olarak değil, salt ampirik bir ikilik olarak gördüğü için de, Althusser'in ne demek istediğinin, ne yazık ki, farkında olamıyor.

Murat Belge'nin yaptığı ikinci ve önemli kavramsal yanlışlık da 'teorik' kavramıyla ilgili. Belge, bütün yazısı boyunca 'teo-

rik' kavramını 'bilimsel' kavramıyla eşanlamda kullanıyor. Oysa, genel Althusser'de 'teorik' kavramı, hem 'bilimsel sorunsal, hem de 'ideolojik sorunsal' için kullanılır. Yani 'teorik' kavramı, Murat Belge'nin zannettiği gibi, 'ideolojik'in karşıtı değildir. Althusser'de karşıtlık, 'bilimsel' ile 'ideolojik'in oluşumlar arasındadır ve gene Althusser'e göre, gerek 'bilimsel', gerek 'ideolojik' oluşumlar, 'teorik' oluşumlardır. Murat Belge, 'teorik' kavramının hem 'bilimsel'i, hem de 'ideolojik'i kapsayan bir kavram olduğunun farkında görünmüyor; örneğin, 'sorunsal' kavramını tanımlarken şu vahim yanlışlığa düşebiliyor: «Çerçevenin ideolojik ya da teorik oluşuna göre sistematığın niteliği de değişir». Belge, Althusser sisteminin temel kavramlarından biri olan 'teorik' kavramını da, böylece, tıpkı 'sorunsal' kavramı gibi kesinkes yanlış bir biçimde kullanıyor.

Belge'nin düştüğü üçüncü yanlışlık, bu kez, onun felsefe bilgisinin zayıflığından ileri geliyor. Belge'ye göre 19. yüzyılda Batının sorunsalı (!) doğa/teknoloji ikiliğine indirgenebilir. Belge, «19. yüzyılın hemen hemen bütün fikrî ve edebî ürünlerinde bulunabilen bir ikilik bu» diyor. Demin de belirttik: Murat Belge, 'sorunsal'ın gerçek anlamını bilmiyor. Salt o kadarla kalsa, gene iyi. Yazısının bu bölümünde Kant'ın sistemindeki Numen/Fenomen ikiliğinin Doğa/Teknoloji sorunsalı'nın (!) bir yanı olduğunu söylüyor. Bizi, Belge'nin Althusser kadar Kant'ı da anladığı konusunda ciddi kuşkulara götüren de bu yargı. Çünkü Kant'ta 'fenomen' duyarlıkla algılanabilen ampirik; 'numes' ise salt usla erişilebilen transandant birer gerçekliktir. Duyuların nesnesi olarak düşünülecek şey'le 'fenomen', salt anlıkla kavranan kendinde-şey'i (numen) birbirinden ayıran, bunların ayrı felsefi evrenlere ait olduklarıdır. Murat Belge'nin fenomen/numen ikiliğini, Doğa/teknoloji ikiliğine indirgemekle yaptığı temel yanlışlık şurada: Kant'ın sisteminde doğanın ya da teknolojinin transandant bir gerçeklik sayılabileceği konusunda en küçük bir işaret yoktur. Tam tersine, bu iki kavramın da ampirik gerçeklikleri

karşıladıklarına ilişkin birçok örnek bulunabilir. Demek ki Belge, biri ampirik, öteki transandantal iki kavramı (fenomen/nümen kavramlarını), ikisi de ampirik olan iki kavrama (Doğa / teknoloji kavramlarına) indirgeyerek önemli bir yanlışlık yapıyor. Birbirinden ayrı iki felsefe alanına ait iki kavramı, bir ve aynı felsefe alanına ait iki kavrama indirgemek, olsa olsa, Murat Belge'nin mantığının kaldırabileceği bir şey.

(1) Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 'ruh medeniyeti', ya da 'iç âlem medeniyeti' olarak tanımladığı öznel bileşimin, bir tür Nietzsche'cilik olduğu da söylenebilir. Gerçekten de, 'Huzur' romanında bütün ikilikleri ve ilişkileri 'ilga eden' bu kategoriye, bir 'diyonizyak coşku' ile varılabileceğini belirtir. Nietzsche'deki Dionisos/Apollon ikiliğinin Tanpınar'ın bileşimindeki yeri konusu, başka bir yazımızda işlenmiştir. (Bk. «Tanpınar'ın Estetiği», Yeni a Dergisi, sayı: 15. Konuyla ilgilenenler bu yazımıza bakabilirler.)

(2) «**Pour Marx**»ta, 'sorunsal' tanımı şöyle: «J'ai cru pouvoir, a cette fin, emprunter a Jacques Martin le concept problematique pour désigner l'unité spécifique d'une formation théorique...» (sayfa 24, '**Pour Marx**', François Maspero, Paris, 1965). Aynı cümle, Ben Brewster tarafından yapılan ingilizce çevirisinde ise şöyle: «I thought it possible to borrow for this purpose the concept of a problematic from Jacques Martin to designate the particular unity of a theoretical formation» (sayfa: 32, '**For Marx**', Penguin Books, Londra, 1969).

SAİT FAİK, HİKÂYE VE ÖDÜLLER HAKKINDA

Adalet Ağaoğlu

1975 Sait Faik Hikâye Armağanı, Adalet Ağaoğlu'nun «Yüksek Gerilim» adlı hikâye kitabına verildi. 'Türkiye Defteri' geçen sayılarında «Yüksek Gerilim»in gerek muhtevası ve gerekse biçimsel özellikleri açısından üzerinde durdu. Yazarıyla bir konuşma yaptı. (Türkiye Defteri, sayı: 15 - Ocak 1975. sayı: 18 - Nisan 1975) Sait Faik Hikâye Armağanı'nın seçiciler kurulu yıllardır ilk kez ideolojik kabuklarını kırmak zorunda kaldılar ve isabetli bir sonuca vardılar. «Yüksek Gerilim» gibi Türk hikâyesinde önemli bir bilinç düzeyini oluşturan hikâye kitabını görmezden gelediler ve ödüllendirdiler. Seçiciler kurulu da ister istemez bu sonuçtan onur paylarını aldılar. Sonraki yıllarda da aynı onuru haketmeleri gerekmektedir. Adalet Ağaoğlu, Sait Faik Hikâye Armağanı'nı alırken, Sait Faik, Hikâye sanatı ve ödüller hakkında bir konuşma yaptı. Bu önemli konuşmanın bütünü yayınlıyoruz.

«Sait Faik Hikâye Armağanı» seçiciler kurulu «Yüksek Gerilim»e bu ödülü değer bularak beni Sait Faik'e tanıtmış oldu. Değerli yazarı yapıtlarıyla tanımamın ötesinde bir anlamı var bunun. Sürekli olarak insan hakkını, insan özgürlüğünü işlemiş olan yazarın kendisi de yapıtlarının yanısında, somut biçimde burada bulunsaydı bu tanışmadan hoşnut kalır mıydı, bilmiyorum. Adına bir ödül konmasından hoşnut kalıp kalmıyacağını bilmek olanağımız da bulunmadığı gibi.

Bana kalırsa ödüller bir yazar adına değil, çoğunlukça benimsemesini istediğimiz düşünce adına konmalı. Böylece, ödüllenen yazar da, yapıtlarının yanı sıra, tavrı, tutumu ile bir bütün olarak değerlendirilmiş olur. Ayrıca da, bu ödüllendirmede oy kullanma olanağı bulunmayan, yitirilmiş bir ustanın adına yaslanmanın ezikliğinden kurtulur.

Sait Faik'le bu gün tanıştırılmış olsam da, yapıtlarıyla tanışıklık kurmamın tarihi epey eski. Önce rastlantısal, savruk bir karşılaşma. 1954 de, kendisini yitirmemizin ardından, kendisine gösterebileceğim asıl saygının, eserlerini disiplinle okumak olacağı düşüncesiyle izledim onu. Tabii bunda, bir yayınevimizin Sait Faik'in ölümü ardından hikâyelerini topluca basmasının payı çok. Yine o yıllar içinde iki yıl işimden ayrı kaldım. Ama aynı işe döner dönmez, her 11 Mayıs gecesi radyomuzda Sait Faik'in hikâyelerinin okunduğu bir programı neredeyse bir gelenek haline getirebilmenin kıvancını yaşamıştım. Bu gün bu gelenek TRT de hâlâ sürüyor mu, bilmiyorum.

Bir süre Sait Faik hikâyeleriyle bunca haşır-neşir olmama karşın, aradan geçen yıllar öykülerinden çoğunun ayrıntılarını belleğimden epeyce silmiş olacak ki, **Yüksek Gerilim**'in yayınlanması ardından, bir yazar arkadaşım «kitaptaki ilk hikâyeyi ne kadar **Şahmerdan**'a benziyor» dediği zaman epey şaşırmıştım. Bundan hem gizli bir sevinç duymuş, hem, bir çoğaltma mı yaptım diye tedirgin olmuştum. Çünkü 21 yılda dünya epey değişti. Bizlerin de bu değişimden payımızı almamız, bir ustayı aşamayan pek çok yanlarımız kalsa da, onu aşan bir yönümüzün bulunması gerekirdi.

Sait Faik'in yaşama zenginliği çoğumuzda olmayabilir. Ama, zaman, bir yaşama genişliğini neredeyse bizim önümüze getiriyor.

Bizi sonsuz bir yaşama genişliği içinde tutuyor. Biz bu genişliği özümleyip içimizde zenginleştirirsek, yeniden üretirsek belki Sait Faik'i aşabiliriz de. Onun, doğaya, insana, topluma bakışını; başkaldıran, özgün, öfkeli yönünü yeni algılanmaların katkısıyla, değişme sürecine girmiş bir toplumun getirdiği yeni umutlarla donatabiliriz. Bu katkıdan öte, burada şimdi en az şu noktaları, bana verilen bu fırsat nedeniyle belirtmezsem Sait Faik adına aldığımı ve alacaklarımı hak etmiş olmam.

1 — Basın-Yayın araçları günlerdir kadın yılı, anneler günü diye haykırıp duruyor kulaklara. Batı burjuvazisinin ürettiği soyut çağrılarla somut ticaret mekanizmasına karşı, onların bakışlarını bir an Semaver'de —Sait Faik'in deyiimiyle «demek biraz şairce olan Ali'mizin» Halıcıoğlu'ndaki anasına, ona fabrikalarında çalışanlara çevirmeye çağırıyorum. Dünyanın her yanında Ali ve Ali'nin anaları var ve onlar hep aynı nedenlerle ölüyor, hep aynı nedenle bir ana semaverinden ancak fabrika önündeki salep güğümüne büyüyor. Bu neden, ekonomiktir. Soyut, «birlikte ve barış içinde yaşama» çağrıları yetmez.

2 — Bazı toplumcu yazar arkadaşlar «aldığım bu ödül millettir, ona veriyorum. Ona adıyorum» deyip çıkıyorlar işin içinden. Henüz o milletin o halkın, yani çoğunluğun koymadığı, onun vermediği bir ödül için halka bu bahşisi sunarak içimi susturmak istemiyorum. Çoğunluğun, kendi ödülüne kendisinin sahip çıkmasını, nerde ne alacağı varsa gelip kendisinin almasını diliyorum.

Bu bizim kendi bulunduğumuz yerin kendine özgü ödülüdür. Paçasını kurtarmış burjuvanın kendi elde ettiği haklardan biridir bu ödül kurumları. Bu yolla bizim çoğunluğa katkımız, daha çok okunarak çoğunluğun da kendi haklarını alacağı kurumların gerçekleştirilmesi için izleyeceği yolları sezdirmek, varolan düzene sürüp gideceğinden onu kuşkuya düşürmektir. Bizim halkın yanında oluşumuzun tek anlamı ve tek yolu budur. Başka bir şey değil.

3 — Bizim ne bir ödül almamız ürünlerimizi daha değerli kılar, ne almamamız onların değerini düşürür. Zaman onların ağırlığını gerçek yüküyle tartar.

Bu yıl Sait Faik Armağanı'na katılan diğer yazar arkadaşlarımda da bunun bilincinde olduklarından kuşku yok. Bizlerin bir ödül almamızın tek önemli yönü, okura biraz daha yaklaşmakta, sözümüzü daha geniş bir alana yayılmakta aracı olmasındadır.

BİR MEKTUP

ORHAN KEMAL

Orhan Kemal'in bu beşinci ölüm yılında
Kemal Tahir'e yazdığı bir mektubu önemli
bir belge niteliği taşıdığı için yayınlıyoruz.

Bursa Hapishanesi

2/1/941

Muhterem Adaşım;

Mektubunuzu aldım ve büyük bir zevkle okudum. Bölümlere ayırarak yazdığınız yazıların her biri ayrı ayrı noktalara temas eden kıymetli yazılardır. Meselâ birinci planda gelen üstâd Nâzım hakkındaki «şirretlikleri olmayan kocaman bir çocuktur» teşbihi ne kadar yerinde... Garezi, kin, benlik ve daha bir sürü - haddi zâtında mevcut olmayan ve fakat insanlar tarafından tevehhüm edilen - şeylerden o kadar uzak ki. O hakikaten bir üstâd, tam bir ağabey ve tam bir kardeş!..

Geçen mektubumda size şiir ve yazı müsveddelerinden bahsetmiştim. Onlar o kadar dağınık ve o kadar «kenarda kalmış» şeyler ki... Hele üstâdın tetkikinden geçtikten sonra ekserisi kalbur altı oldu. Üste kârlarlar hemen hemen hiç mesâbesinde. Bu kuvvetli ihtar bana «çalışış ve kuruş» tarzının mutlaka değiştirilmesi lüzûmunu anlattı. Meselâ, şair ağır bir hastanın nâzik bir yerinde çok ciddi bir operasyon yapan mes'ul bir operatör olacak; elleri titremeyecek, yaptığını bilecek ve neticeye iradeyle yürüyecek!

Halbuki eskiden ben bütün çalışmalarında «Bodler» mektebine mensup mistik şairlerin klasik tarzda ki eserlerini hakiki sanat zanneden ve onları taklit etmekle ve birkaç da yazı örneği meydana getirmekle «oldu bitti!» sanan bir heveskârdım. Gerçi bugün de «nihayet bir heveskâr»ım ama, gerek tarz, gerekse mânâ bakımından mesaisini başka mecrâda sevke kendisini mecbur tutan bir heveskâr olarak...

Size eski yazdıklarımından iki tane; bir tane de ancak yazabildiğim derme çatma bir şiirimi yolluyorum.

(Yedigün), (Yeni Mecmua) nın heveskâr kâripler sütunlarında belki de (Raşit Kemali) imzasına rastlamış olacaksınız.

Hikâye vadisinde de daha ziyade realizme kaçan tarz ve üslûpla bazı hikâyeler yazmak istedim. İmkân olsa da onlardan size nümuneler göndersem.

Nâzım Hikmet'in yeni şiirlerini dinledim. Üzerimde bıraktığı intiba şu : Şair, Bahr-i Hazer'in kuduran dalgaları arasında inip çıkan, durulup şahlanan atlara binen «Türkistanlı bir Buda heykeli» gibi dümenin başında bağdaş kurup oturmuş bir kayıkçıyı yalçın kayalar üzerinden seyretmiyor. Fakat, meselâ tâbir caizse dalgaların niçin kabardığını, kayıkçının o dalgalara karşı nasıl vaziyet almasını, daha doğrusu hâdiselerin tepkilerini eline alarak ondaki tansiyonun tezâyüd ve tenâkusunu kontrol etmekle meşgul oluyor.

Ve haddi zâtında çok kolay gibi görünen ve çokluk kullanılmamış olan kelimeleri terkîp eden, bununla beraber ruhu gıcıklayan kuvvetli bir şiir nefesini insana üflüyor.

Benim aciz anlayışım, nâkıs ifademin izahı bu. Elbette ki o, benim bütün tasvirlerimden çok kuvvetli bir şair...

Emin bey'e ait olan kısmı kendisine okuttum. Tabii çok sevindi ve mektup yazacağını söyledi. Kendisi gayet nüktedân ve lâtife-perdâz bir zat olduğu için o kadar kaynaştık ki...

Dimitri bahsine gelince, bu Dimitri kolonyacı Dimitri değil, İstanbul Tevkifhanesinde bankacı Yusuf Ziya bey ve arkadaşlarına hizmet eden Rum delikanlısıdır. Mamafih selâmınızı kendisine bildirdim. Arz-ı hürmet ettiğini ve bil-mukabele selâm yazmamı söyledi.

Üstâda, şiir yazması için lisân-ı münâsiple ihtarât-da bulunuyoruz. Kendisi resim yapmayı bırakacak ama, resimler onu bırakmıyor. Mamafih az işi kaldı. Sonra yaptığı resimlerin hepsi portre, bu portreler de sevip hürmet ettiğimiz kimselere ait...

Biz de kitapsızlıktan şikâyetçiyiz. Hele üstâdı görmeyin. «Yeni şairlerin şiirleriyle, romanlarını okumaktansa...» diyerek Arsen Lüpen serilerine daldı. Geceleri saat birlere kadar okuyor.

«Bir başka insanın kontrol zahmetine katlanması keyfiyeti» göz önünde oldukça uzun yazmak arzusunu frenlemekte siz de haklısınız biz de...

Yazılarıma son verirken muhterem üstâd Doktor Hikmet bey ağabeyimize ve Sinop'daki arkadaşlara selâmlar eder, gözlerinizden öperim.

Gıyabi dostunuz
Raşit Kemali

Yeni seneniz kutlu olsun.
Hayırlı kurtuluşlar.

HESAP DEFTERİ

1971 SAİT FAİK HİKÂYE ARMAĞANI BEKİR YILDIZ'DAN GERİ ALINMALIDIR

Çünkü,

5/Nisan/1975 günü Aksaray'da TÖP-
DER salonunda Sabahattin Ali an-
ma toplantısında, hikâyeci Bekir
Yıldız, Sait Faik'i ve hikâyesini aşā-
ğılayıcı bir konuşma yapmıştır.

«Militan» dergisinde Aysel Öza-
kın tarafından özetlenen konuşma-
nın Sait Faik'le ilgili bölümü şöyle-
dir :

«Konuşmasında Sait Faik ve Sa-
bahattin Ali hikâyesinin bir değer-
lendirmesini yapan Yıldız, Sait Faik
hikâyeciliğinin duygusallıktan öteye
gitmediğini, S. Faik'in kötüyü bağış-
latma gibi bir eğilim getirdiğini,
onun ancak düzenin sonuçlarını ir-
delemiş bir yazar olduğunu, burju-
vaziden bir hipi gibi kaçtığını ileri
sürdü ve gerçekçi toplumcu edebî
yata karşı çıkmak için S. Faik'i yü-
celten, onun çizgisini sürdürmeye
çalışan bilinçli hain aydınları kına-
dığını söyledi ve «hıncım S. Faik'e
değil, onun hikâyeciliğine sahip
çıkma niteliğindedir» dedi.

Konuşmanın eksikliğini fazlasını
bilmiyoruz. Bildiğimiz, Bekir Yıl-
dız'ın 1971 Sait Faik Hikâye Ar-
mağanı'nı yani para ödülünü, Sait
Faik hikâye anlayışını geliştiren
sürdüren yazar olması niteliğiyle,
hikâyeci Bilge Karasu'yla paylaştı-
ğıdır. Sait Faik Hikâye Armağanı'-
nın muhtevayla ilgili en önemli
maddesi, Sait Faik hikâyeciliğinin
esprisine aykırı düşmemektir. Bun-
dan dört yıl önce Bekir Yıldız bu
espriye ters düşmemiş ve ödülü ka-
bul etmişti. (Değil ödülü kabul et-
mek, Sait Faik Hikâye Yarışmasına
katılmakla her yazar, Sait Faik Hi-
kâye ve insan anlayışıyla ölçülmeyi
baştan üstleniyor demektir). Sonra
kitaplarına «Sait Faik Hikâye Arma-
ğanı» yazılı kuşaklar geçirildi. En
çok satan hikâyeci oldu.

Şimdi, Darüşşafaka Cemiyetine
ve o yıl Bekir Yıldız'ı Sait Faik ar-
mağanıyla ödüllendiren seçiciler ku-
ruluna bir görev düşüyor. Belki pa-
rayı geri alamazlar ama, bir açıkla-
mayla 4 yıl önceki kararlarını tashih
ederek Sait Faik'e yapılan bu haka-
reti karşılıksız bırakmayabilirler.
Çünkü Darüşşafaka Cemiyeti Sait
Faik'in parasını hâlâ kullanıyorlar.
Seçiciler Kurulu da her yıl Sait Fa-
ik'ten bir miktar para alıyor.

Belki de Türkiye Yazarlar Sen-
dikası bu üyesine en azından ihtar
vererek, bu tür çelişkisinden dolayı
cezalandırır.

RAUF MUTLUAY'IN İTİRAFLARI

Sayın Rauf Mutluay, 1 Mayıs 1975 tarihli Cumhuriyet gazetesinin kitaplar sütununda dürüst bir eleştirmen tavrı göstererek, önceleri yine aynı sütunlarda «harika roman» diye övdüğü «47'liler» adlı roman girişimini, çok önemli bir faktör sayılması gereken okunmazlık, okunamamazlık niteliğiyle eleştirmiş ve böylece tarafgir eleştirmenlere bir eleştiri örneği vermiştir. Aşağıda bu örnek yazıdan bazı alıntılar yapmayı uygun gördük.

Hikâyelerine hayranlık duyduğum Füzûzan'ın ilk romanı. Ama yazar, yardım etmemiş okuyucusuna. Sebebi, bir bellek ve bilinç gücüyle donattığı Emine'ye, sonsuz bir incelikler seçicisi görevini yüklemesi. Nice bilinmez ayrıntıyı benzersiz bir ustalık hikâyeleştiren kalem, gerek seçtiği konuyu anlatmada, gerek bunu roman yapısıyla sunmada çabuğa gönüllenenin pürüzlerini taşıyor. 12 Mart sonrası uygulamaları konu edinen bütün yazarlarda aynı acelecilik var. Her şeyi söyliyememenin sakıncaları, ama bir şeyler olsun hemen söyleyiverme dileği, birçok sanatçıyı ya gizlenmelerin ardında dolaylı deyişlere, ya dar bir konu diliyle yetinmeye götürmüştü. Füzûzan'ı da Emine'nin Erzurum çocukluğuna döndürüyor boyuna. Kendi kendine kalan kişinin kendisiyle konuşması, geçmişteki kendini arama-sı yanlış bir yöntem değil. Ama Emine'nin hiç bir anı, hiç bir kelimeyi atlamayan, her şeyi tek tek hatırla-

yan belleğini, izlemek de kolay değil. Bu yüzden hep monolog yapısındaki uzun konuşmalar ve hep çocuklukdaki bilinçlenme başlangıçlarına uzanmaya çalışan çözümlemeler, Füzûzan'ın romanını okunmadan bırakılmak tehlikesiyle karşı karşıya koyuyor.

Oysa ne nefis bir başlangıç vardı 47'lilerin; ve ben güvenli bir umutla bunu söylemekte acele etmiştim. Ama 579. sayfada yazarının dilinden kaçırıpverdiği gibi, (Şaşılasi didikleyişlerle taradığı belleği, annesiyle babasına kapıyı örter örtmez Beyazıt alanına varıvermişti) hızlı çağrışımlarla yürümez anılar. Emine, hep Erzurum'a takılı kalır. Anlaşılması güç bir ana nefretiyle boyuna suçlar kendinden önceki kuşağın okumuş kadını Nüveyre öğretmeni. Emine, yaratıcısı Füzûzan'ı da aşar. Ramadan Ağanın küçük Ahmet'e anlattıklarını kelime kelime hatırlar (314), Saide öğretmenin ağzından İclâl'in aşkını yedi sayfa uzatır (124 - 132), hastane odasından gene Erzurum izlenimlerine döner (271). Yazdıkça bulan ve bulduklarına kendini kaptıran romancı, işkence odasındaki bir gövdenin acılarını urutturur. Haydar'ın sözlerinin kanatlarında uçarur (483). Zordur Emine'yi izlemek.

Leylim Nine'yi, Kiraz'ı, kızının gözüyle bütün yanlışlıklar ve yalanlar kozası içinde gösterilen Nüveyre öğretmeni canlı bulacaksınız. Altı yüz elli sayfayı anılarıyla sürükleyen Emine'yi göz önüne getirebileceğinizi ise sanmam. Füzûzan, kendine özgü incelikler ve ayrıntılar zenginliğiyle gene, unutulmaz hikâye anıları, hikâye izlenimleri, hikâye kişileri getiriyor Emine'nin gözüyle. Keşki bu ağır görevlerin hepsini birden ona yüklemeseydi.

KİTAPLAR

Taylan Altuğ

MAHUR BESTE — Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanı.

Türk kültür dünyasında iki yüz yılı aşkın bir zamandır yaşamakta olan ve geçerliğini zorlu bir gelenek ağırlığıyla sürdüren ideolojik yanılsamanın (Batılaşma) etkileri dışına çıkmayı başarak; kendi gerçekliğimize tarihsel boyutu içersinde estetik bir yaklaşım ve subjektiv bir araştırma dinamiği getiren bir yazar Tanpınar, Türkiye toplumsal gerçekliğine ve daha çok da bu gerçekliğin manevî yapılanmasına ilişkin problemleri yakalayıp temellendirmeyi deneyen önemli bir yazar. Tanpınar'ın, romanlarında duyarlı ve olgun bir estetik bütünlük içerisinde sosyal içerikleriyle dilegetirmeye çalıştığı bu problemlerin merkezileştiği düşünsel alan, Doğu-Batı (Osmanlı - Kapitalizm) çelişkisinin yüze çıkardığı insani-moral değer karmaşası ve bir kültür ikiliği biçiminde ayrımlaşan bu karmaşanın aşılması meselesidir. Bu aşma'da Tanpınar'ın önerdiği çıkış, «kendi realitemiz» den yola çıktığı için tutarlı; doğru bir metodolojiye işaret edişi bakımından da önemlidir. («Ben şarka bağlı değilim, eskiye de bağlı değilim; bu memleketin hayatına bağlıyım», «Bence ne şark, ne şu, ne bu vardır; etrafımızda gördüğümüz hayat vardır. Bizi yapan bu hayattır.» Mahur Beste, s: 123 - 124). Ancak meseleye genel planda idealist bir yaklaşımla girmesi ve önerdiği çözüm yolunun maddi temellerden yoksun bir «ruh sentezi» olması; bu önem ve tutarlılığın objektif geçerlilikten yoksun kalmasına ve daha çok subjektiv-estetik bir alana kaymasına yolaçmıştır.

Tanpınar'ın geleneksel Türk kültürüne derinliğine «vakıf» bir yazar olması, onun Türk toplumunun manevî-kültürel, insani problemlerine dışardan (ideolojik) değil içerden tarihsel) bakan bir yazar olmasını sağlamış ve bu yönde verimli, ıstık tutucu bir sanatsal-fikrî üretimi gerçekleştirmesine yolaçmıştır. Bu bakımdan bilimsel bir dünya görüşüne sahip olmasına ve sosyal gerçekliğe genellikle idealist bir açıdan yaklaşmasına karşılık; Türkiye'nin toplumsal ve düşünsel plandaki tarihsel çelişki ve açmazlarını görüşmüş, yaşamış ve bu çelişkileri aşma yolunda düşünsel birtakım veriler ortaya koymuştur. Türkiye'nin tarihsel gelişimi boyunca biçimlenen sosyal-ekonomik çelişkilerin ve kendisinin üstünde önemle durduğu kültürel-manevî açmazın, ancak kendi gerçekliğimizin kavranması (aynı zamanda tarihle bir hesaplama ve özümleme gerekliliği) yoluyla aşılabileceğini savunan Tanpınar, bu aşama'nın toplumun maddi yapısının değiştirilmesiyle mümkün olduğunun da bilincindedir: «...sen içtimai bir mücadelelenin getireceği değişikliği istiyorsun. Bu, istediğin zaman olacak şey değildir. Ona varabilmek için aradan bir sürü perdenin, engelin kalkması lazım. İmparatorluğun dayandığı iktisat sistemi değişmeli. Sonra bu değişmenin getireceği halk tenevvürü senin istediğini yapar.» (Mahur Beste, s: 129-130). Fakat Tanpınar bu canalcı meseleyi yeterince kavramış değildir. Temel meselede gösterdiği bu bulanıklık, onun, çözüm olarak öne sürdüğü mistik bir ruh medeniyeti, «manevî kıymet manzumesi» gibi idealist önerilerde açığa çıkmaktadır.

Doğu-Batı çelişkisinin ve bu olgunun maddi planda (Türkiye toplumu-kapitalizm) oluşturduğu tarihsel toplumsal çelişki ve bunalımların kendi gerçekliğimizden kalkarak aşılması gerektiğini öne süren Tanpınar, Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük bir tarihsel pratikten geçmiş Anadolu insanının, bu engin pratik çevresinden oluşturduğu kendi özgöl gerçekliğine, insan birikimine ve gücüne dayanmak suretiyle, gerekli sosyo-kültürel çıkışı (aşmayı) gerçekleştireceğini savunur: «... bizim şark; müslümanlık, şu bu diye tepçil ettiğimiz şeyler, bu toprakta kendi hayatımızla yarattığımız şekillerdir. (..) Fakat onların arkasında kendilerini aydınlatan mânalarını yapan bütün bir hayat vardır, halk vardır. Asıl sihrini o yapar. O ne medreseden ne tekkeden, ne şeyhülislâm kapısından, ne kazasker konağından gelir; halkın hayatından doğmuştur.» (Mahur Beste, s: 124-125)

Mahur Beste, yaşayan günün problemlerinin zorladığı; geçmiş zaman içinde açık ve tasvirî bir duyarlık gezintisi; tarihsel bir dönemin insanî araştırmasıdır. Kapitalizmin etkisi altında gerçekleşen Osmanlı sosyo-ekonomik çöküşü ve yapısal dönüşümünün manevî düzeydeki gerçeğini, insanların duygu ve düşünce dünyalarını derinliğine kuşatan bir duyarlık ve hayatiyetle veren Mahur Beste, geçmiş zaman içinde önemli bir estetik yaşama değil; günün problemlerini görüp yaşamış bir yazarın, bu problemleri tarihsel zaman içinde araştırma ve sinama gayretlerinin duygusal, sanatsal plandaki bir yansımasıdır. Tanpınar'ın bizzat kendisinin derinden yaşayıp düşündüğü kültür ikiliği, Doğu-Batı ilişkisi gibi meseleleri manevî düzeyde tarihsel olarak çözümleme gayretinin duygusal plandaki subjektif boyutlu ve o ölçüde de estetik başarı taşıyan bir romanıdır Mahur Beste. Aynı görüş tarzının, aynı duygu ve düşünce dünyasının, aynı gelenek birikiminin ve aynı sosyal bunalımının belirlediği çeşitli ilişkiler'in yaşama serüvenleri ve birbirleriyle girdikleri ilişkiler toplamında Tanpınar'ın oluşturduğu estetik inşa, tarihsel bir dönemin duyarlıklı bir yeniden canlandırılışını gerçekleştirirken; «olduğu gibi» izlenimi veren bir gerçeklik duygusunun aracılığıyla «içerden bir tasvir» getirir. Mahur Beste'de yaşama serüvenlerini izlediğimiz karmaşık kişilerin çizdiği çözülen Osmanlı dünyası, Tanpınar'ın zengin içsel perspektivi vasıtasıyla, insanî ilgilerde, duygu ve düşünce iletişimlerinde, incelikli sevda motivlerinde, maddi ve manevî çıkar çekişmelerinde, gülünç ya da aykırı insanî durumlarda kristalize olmuş bir yapı içerisinde kendi kendisini araştırır, durur. Tanpınar'ın geç Osmanlı döneminden derlediği hayat sahnelerini yaşarlık ve duyarlık bakımından eksiksiz bir olgunlukla dilegetirdiği Mahur Beste, Behçet Beyin kapalı ve sinik dünyasından girilen zengin bir gölgeler dünyasını, sözüedilen dönemin sosyal ve insanî panoraması haline dönüştürmek suretiyle canlandırır, gerçeğe çevirir, yaşatır. Son dönem Osmanlı «gerçeğine» hayatın içinden tanıklık eden bu eksik roman (Mahur Beste yarıda kalmıştır), geçmiş'in eleştirisini, bizzat geçmişin kendisinde dilegetiren önemli bir deneydir.

HUKUK'UN PAYI — Monique ve Roland Weyl'in incelemesi.

Türkçesi : Şiar Yalçın.

Türkiye'deki çeviri Marksist literatürün önemli eksikliklerinden biri, üstyapıyı oluşturan kurum ve sistemlere doğrudan eğilen çağdaş araştırmaların henüz dilimize kazandırılmamış olmasıdır. Oysa bütünsel bir Marksizm kavrayışına (dünya görüşüne) sahip olma yolunda, bu tür çalışmaların bilgisel çerçeveyi genişletici ve derinletici önemli bir payı olduğu açıktır. Monique ve Roland Weyl'in bir üstyapı kuruluşu olarak «hukuk»u Marksist metodolojiyle temellendirilip, tarihsel ve pratik-somut veriler çerçevesinde bilgisel olarak yeniden ürettikleri «Hukuk'un Payı», bu alanda girilmiş önemli bir atılım olarak görülmelidir. Türk marksistlerinin hayli uzak kaldıkları ve soyut bir kavrayışla yetindikleri -oysa pratikte devamlı karşılaştıkları- hukuk konusunda getirdiği değerli somut içerik ve teorik temellendirme ile taşıdığı önemin yanı sıra; bu kitap, ele aldığı konu bakımından olduğu kadar, Marksizmin genel prensiplerine ilişkin ampirik açıklamalarla da ayrıca dikkati çeken bir çalışmadır.

Burjuva ideolojisi tarafından soyut ve yanına yaklaşılmaz formel bir duvar olduğu «illusion»uyla üstü örtülen hukukun, bu bağlamdaki ağır spekulatif yükünü ve tarihsel tortusunu temizleme işini başarıyla gerçekleştiren Monique ve Roland ikilisi, çalışmalarında hukuk kavramını sosyal ilişkilerin büründüğü bir form olarak koyarken; bu formun somut içeriğini zengin örneklemelerle açıklamakta ve onun burjuvazi elinde ideolojik-politik mahiyette nasıl bir tahakküm aracı olduğunu da göstermektedirler. Böylelikle soyut hukuk kavrayışını parçalayarak, hukukun ayaklarını yere bastıran kitap, okurun hukuku somut ve yaşanan bir ilişki olarak algılamasını sağlamaktadır. Kitapta hukuk konusundaki yaygın antimarksist illusion, yerini somut bir gerçekliğin (hukukî ilişki) Marksist kavranışına bırakmakta, onun pratikteki yeri gösterilerek; burjuvazinin pratik bir silah olarak kullandığı hukuku, sosyalistlerin teorik alana yerleştirerek görmezden gelme ya da dışa atma eğilimlerinin yanlışlığı noktalanmaktadır.

Kitabın giriş bölümünde, hukuku sosyalist mücadelenin dışında bırakan sol sapma ile, legalite içinde kilitlenen ve burjuvazinin hukuk sistemiyle sınırlanarak pasifizme düşen sağ sapma'yı

eleştirerek, bu iki tutumun hatasını, «gerçeğin bir ögesi olarak hukuk verisinde bir eylem ögesi, bir mücadele ögesi görememek» şeklinde toparlayan yazarlar, temel meselenin, hukukî ilişkilerin bilimsel bir analizi ve buradan edinilen verilerle hukukun işçi sınıfı yararına kullanılması olduğunu belirterek, kitabın teorik çatısını kurmakta ve pratik amacını belirlemektedirler. Daha sonra burjuvazinin hukuk felsefelerine (tabii hukuk, pozitivizm, solidarizm) kısa ve özlü bir eleştirel analiz uygulayan yazarlar, «Marksist Cevap» bölümünde hukukun sınıf muhtevasını ve hukukî ilişkilerin sosyal yapısını belirleyerek; burjuva hukuk mekanizmasını klasik bir örnek (Fransa) çerçevesinde Marksist bir eleştiriden ve özümlemekten geçirmektedirler. Kitap, sosyalist düzendeki hukukun teorik-yapısal açıklanmasını ve devletler hukuku problemini kuşatan son iki bölümle konusal bütünlüğüne kavuşmaktadır.

«Gerçekte ve Eylemde Hukuk'un Payı», yazarlarının başta koydukları «hukukî ilişkinin işçi sınıfının siyasî mücadelesinin verileri ile bütünleşmesine katkıda bulunmak» amacına teorik açıdan erişmiş bilimsel bir çalışmadır. Kitabın Türkçe çevirisindeki açıklık ve berraklığın bu önemli çabayla bütünleşen ayrı bir çaba olduğu da belirtilmelidir.

YANILSAMA VE GERÇEKLİK — Christopher Caudwell'in incelemesi. Türkçesi: Mehmet H. Doğan.

Sanat problemine, kökeni ve tarihsel oluşumu doğrultusunda Marksist bir yaklaşım getirmeyi deneyen ve bu nedenle de söz sanatlarının tarihsel temeli olarak gördüğü «şiir»i çalışmasına tematik odak olarak alan İngiliz Marksisti Christopher Caudwell'in kitabı «Yanılsama ve Gerçeklik», öncelikle, Marksist düşüncenin genel prensiplerinden hareket ederek nasıl «yaratıcı eleştirme» ortaya konulacağını olgun ve dinamik bir örneği olarak seçkinleşmektedir. Burada kullandığımız yaratıcı eleştirme terimi, Caudwell'in çalışmasında gerçek anlamda «felsefe» kavramıyla bütünleşerek; sanat konusunda örnek bir Marksist «düşünce üretimi»nin tanığı olmaktadır.

Caudwell, şiirin doğuşu ve tarihsel gelişmesi şeklindeki genel araştırma şematini, çalışmada, sanat, dil, bilim, mitoloji gibi genel üstyapısal oluşum problemlerine oturarak, yönelterek,

açarak; bu alanları da kapsayan özgün bir teorik düşünce geliştirmektedir. Böylelikle sanat, bilim, dil gibi konularda önemli birçok «yeni» problem getirmeyi başaran Caudwell, Marksist estetik alanında doğru-yanlış diyalektiğine girerek, bilgisel yaratıcılığın özgür dünyasında, düşünce alanını ideolojik kalıplarla sınırlandırmadan, incelediği gerçekliğin özüne nüfuz etme başarısını göstererek, «açık» bir problematik ortaya koymuştur. Buradaki «açık»lık, geliştirilme imkânı taşıma anlamında bir açık-sistemin ifadesidir. Ve bu bağlamada yapılacak ilk iş de Caudwell'in ortaya attığı problemler üzerinde derinliğine düşünme ve onun problematiğinde doğru ve yanlış yönleri ayıklayıp, özümlemektir.

Uğrunda mücadele verdiği sosyalizm için, İspanya iç savaşında genç yaşında vurularak ölen Christopher Caudwell'in, kısa yaşama sürecine sığdırdığı önemli çalışmalarından biri olan «Yanılsama ve Gerçeklik», yeni bir bilgi ortaya koyan her bilimsel çalışma gibi «zor» bir kitaptır. Bu bakımdan dikkatli bir okuma gerektirir.

DÜZELTME

19 uncu sayımızın Adalet Ağaoğlu'nun «Muz» adlı hikâyesinde, 42. sayfanın üstten 7. satırı,

ne gittiğine göre, günü nereden bölüp de kendisine gelmesinin biçiminde;

46. sayfanın alttan 11. satırı,

4) Anamur'dan ötede, Demirtaş mevkiinde kayaların setle-biçiminde düzeltilmelidir.

Yine 19 uncu sayımızın Howard L. Parson'dan çevrilen «Günümüzde ABD'de Teknoloji ve İnsandışlaştırma Krizi» adlı yazısında,

63. sayfanın alttan 8. satırı,

güç değildir. Teknoloji demek, belli, somut makineler ve onlarla iş gören insanlar demektir; her ikisi de serveti ve toplumun önemli kararları-biçiminde düzeltilmelidir.

ESKİ, ESKİMEYEN BİR BELGE

15. EYLÜL 1850

Merkez Komitesi Oturumu Tutanağı *

15 EYLÜL 1850 tarihindeki Merkez Komitesi Oturumu ¹

Katılanlar :

Marx, Engels, Schramm, Pfaender, Bauer, Eccarius, Schapper, Willich, Lehmann.

Katılmayan Fraenkel'den özürler. ²

Bir önceki oturumun tutanağı elde değildi, çünkü bu olağanüstü bir oturumdur. Bu nedenle o tutanak okunmadı.

Marx : Birlik komitesinin oturumuyla çakışması nedeniyle Cuma oturumu mümkün olmadı. ³ Oturumun bugün yapılması gerekiyor çünkü Willich, meşruluğunu burada tartışmayacağım bir bölge toplantısı istedi. Üç maddeye ayrılan aşağıdaki önergeyi sunmak istiyorum :

1. Bu oturum biter bitmez Merkez Komitesinin yeri Londra'dan Köln'e devrolunacak ve yetkileri oradaki bölge komitesine verilecektir. Bu karar Cemiyetin Paris, Belçika ve İsviçre'deki üyelerine iletilecektir. Kararın Almanya dahilinde iletilmesi yeni Merkez Komitesinin sorumluluğunda olacaktır.

Gerekçe : Schapper'in Köln'de bir tüm-Alman bölge Komitesi kurulması önerisine karşı çıktım, çünkü merkezi otoritenin birliğini bozardı. Önergemiz bunu lüzumsuz kılıyor. Birkaç başka sebep de var. Merkez Komitesinin azınlığı, çoğunluğa karşı açıkça isyan durumundadır. Son oturumdaki güvensizlik oylamasında ve şimdi bölgenin çıkardığı genel toplantıda olduğu kadar Birlik-

* Kaynak : The Pelican Marx Library, New Left Review The Revolutions of 1848

Political Writings — Vol. I, Londra 1973.

(Notlar yayınevinin; Türkçesi : U. Nutku)

de ve göçmenler arasında da bu belli oldu.⁴ Bu yüzden Merkez Komitesini burada tutmak imkânsızlaşmıştır. Merkez Komitesinin birliği artık korunamaz: bölünmeli ve iki cemiyet kurulmalıdır. Partinin⁵ çıkarına öncelik verilmesi gerektiğinden, bunu bir çıkış yolu olarak öneriyorum.

2. Cemiyetin mevcut statüsü feshedilecektir. Yeni Merkez Komitesine yeni statü yapma görevi verilecektir.

Gerekçe : 1847 Kongresinde kabul edilen statü Londra Merkez Komitesi tarafından değiştirilmişti. Politik durum şimdi bir kez daha değişmiştir. Son Londra statüsü ilkelere ilişkin maddeleri suya düşürdü. Heriki statü dizini başka başka yerlerde kullanılıyor; bazı yerlerde ikisi birden kullanılıyor; ya da bazı kimseler kendi statülerini yapmayı üstlendiler, yani Cemiyette tam anarşi vardı. Üstelik, daha sonraki statüler yayımlandı ve artık işe yaramaz oldu. Bu nedenle benim önergemın özü, gerçekte hiçbir statüsü olmayan bu durumun yerine halis statülerin konmasıdır.

3. Londra'da birbiriyle mutlak olarak ilintisiz iki bölge kurulacak. Aralarındaki tek bağ, ikisinin de Cemiyete dahil ve aynı Merkez Komitesiyle yazışmaları olacak.

Gerekçe : Burada iki bölgenin kurulması zorunluluğu kesinlikle Cemiyetin birliği içindir. Kişisel düşmanlıklardan başka Birlik içinde bile ilkeler üzerinde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle son müzakerelerimizde⁷ «Alman proletaryasının gelecek devrimdeki durumu» sorunu üzerinde Merkez Komitesinin azınlıktaki üyeleri tarafından, sondan bir önceki sirkülerimizle⁸ doğruya, hatta Manifesto ile çelişen görüşler öne sürüldü. Manifesto'nun evrensel kavramı yerine bir millî Alman yaklaşımı geçmiş, Alman esnafının millî duygularını okşamıştır. Devrimde başlıca etken olarak gerçek şartlardan çok irade vurgulanmıştır. Biz işçilere diyoruz ki : Eğer şartları değiştirmek ve kendinizi hükümet olmak için yetenekli yapabilmek istiyorsanız, onbeş, yirmi yahut elli yıllık bir iç savaştan geçmelisiniz. Şimdi ise onlara deniyor ki : Hemen iktidara gelmeliyiz yahut uyumaya gitsek te olur. 'Proletarya' kelimesi boş bir söze indirgendi, demokratların 'halk' kelimesine yaptıkları gibi. Bu sözden bir gerçeklik çıkarmak için bütün küçük burjuvazinin proletarya olduğunu ilân etmek gerekiyordu, yani proletaryayı değil küçük burjuvaziye **defacto** temsil etmek,

Gerçek devrimci gelişim yerine devrimci lâfı kabul etmek gerekiyordu. Sonunda bu tartışma, kişisel dış bilemelerin altında yatan ilke farklılıklarını açığa çıkardı ve müdahâle zamanı geldi. İşte bu farklılıklardan iki grup da sloganlar yaptılar ve bazı Cemiyet ülkeleri Manifesto'yu savunanları gerici diye tasvir ettiler. Bu tasvirle onlar gözden düşürülmeye çalışıldı, ama bu onlar için hiç de dert olmuyor, çünkü gözden düşmeme peşinde değildiler. Bu durumda Londra bölgesini lağvetmek ve Cemiyetin ilkeleriyle çeliştiklerinden azınlık üyelerini ihraç etmek çoğunluğun hakkı olurdu. Bu yolu önermiyorum çünkü verimsiz çekişmelere gider ve çünkü bu insanlar, açıkladıkları görüşleri anti-Komünist olsa ve onlara en çok sosyal demokrat dense bile, inanmış Komünistlerdir. Fakat beraber kalmanın da sadece vakit kaybı olacağı anlaşılacak. Schapper sık sık ayrılmaktan sözetti, peki, ayrılmayı ciddiye alıyorum Partiyi parçalamadan ayrılmamızın bir yolunu buldum.

Bana kalırsa, bölgemizde bir düzüne insandan fazlasına istediğim olmadığını belirtmek isterim; olabildiğince az olsun ve bütün grubu memnurlukla azınlığa bırakıyorum. Bu öneriyi kabul ederseniz, aynı Birlik'de kalmamız açıkça imkânsızlaşacaktır: ben ve çoğunluk Büyük Yeldeğirmeni Sokağı Birliğinden istifa edeceğiz. Son olarak, sorun iki grup arasındaki düşmanca ilişkiler değildir; tersine, bütün ilişkileri yokederek gerginliği yoketmek istiyoruz. Cemiyette ve partide gene beraber olacağız, fakat sadece zararlı olabilecek ilişkileri de kurmayacağız.

Schapper: Poletarya Fransa'da Montagne'den ve basından kendisini nasıl kesip ayırdıysa, burada parti adına ilke sorunları üzerinde konuşanlar da kendilerini proletarya içinde örgütlenenlerden kesip ayırıyorlar. Merkez Komitesinin yerini değiştirmek ve statüleri de değiştirmek taraflısıyım. Yeni devrimin, devrimi kendileri yönetecek insanlar yaratacağına ve bunu 1848'de adları geçenlerin hepsinden daha iyi yapacaklarına inanıyorum. İlkeler üzerinde ayrılmalara gelince, bu tartışmaya yol açan sorunu Eccarius ortaya attı. Burada karşı çıkılan görüşleri ben ifade ettim, çünkü bu konuda her zaman güçlü duygularım olmuştur. Konu, kafa kesmeye ya önce bizim başlayacağımıza ya da bizim kafalarımızın kesileceğine gelip dayanır. Fransa'da işçilerin sırası gelecek ve Almanya'da bizim sıramız. Durum böyle olmasaydı elbette herşeyi bırakırdım ve değişik maddi bir durumum da olurdu. Sıramız gelince,

proleterya iktidarını sağlamak için gerekli tedbirleri alabiliriz. Ben bu görüşün fanatik destekçisiyim. Gelecek devrimde giyotine yollanacağım besbelli ama Almanya'ya döneceğim. İki bölge kurmak istiyorsunuz, peki olsun. Cemiyetin varlığı sona erecek ve sonra biz Almanya'da yeniden buluşacağız ve belki orada tekrar beraber olacağız. Marx benim kişisel dostumdur, ama ayrılmak istiyorsanız, peki, olsun. Biz tek başımıza devam edeceğiz, siz de tek başınıza. Oysa iki cemiyet kurulmalıymış - birisi, etkisi kalemlerinden gelenler için, diğeri de başka tarzlarda çalışanlar için Burjuvazinin Almanya'da iktidara geleceği görüşünde değilim ve bu konuda fanatik coşkucuyum. Böyle olmasaydım bütün bu işlere metelik vermezdim. Ama burada, Londra'da iki bölgemiz, iki birliğimiz, iki göçmen komitemiz olursa, iki cemiyetimiz de pekalâ olabilir ve ayrılmamız tamamlanır.

Marx : Schapper önergemi yanlış anladı. Önerge kabul edilir edilmez ayrılacağız, iki bölge ayrılacak ve onlara dahil kimse-lerin artık birbiriyle hiçbir bağlantısı olmayacak. Bununla beraber, aynı Cemiyette ve aynı Merkez Komitesinin yönetiminde olacaklar. Siz Cemiyet üyelerinin büyük kitlesini bile elinizde tutacaksınız. Kişisel fedakârlıklara gelince, ben de herhangi bir kimse kadar fedakârlık ettim, ama bu bireyler için değil, sınıf içindi. Coşku konusunda ise, hükümet olacağına inandığımız bir partiye mensup olmada fazla bir coşku yoktur. Proletaryanın anlık düşüncesine daima direndim. Bizler, şimdi iktidara gelmemekle en iyi işi yapacak bir partiye kendimizi adadık. Proletarya, eğer iktidara gelirse, proletaryaca tedbirleri derhal almaya muktedir olmayacaktır, küçük burjuva girişimleri yapmak zorunda kalacaktır. Partimiz, şartlar ancak kendi görüşlerinin pratikte uygulanmasına elverdiği zaman hükümet olabilir. İktidar olgunsuz ele geçirildiği zaman neler olup bittiğine en iyi örnek Louis Blanc'dır.⁽⁹⁾ Ayrıca, Fransa'da proletarya iktidara tek başına değil, köylüyle ve küçük burjuvaziyle beraber gelecek ve yapacağı işler kendisinin değil, küçük burjuvazinin işleri olacak. Paris Komünü⁽¹⁰⁾, birşeyler yapabilmek için hükümetin bir parçası olmak gerektiğinin kanıtıdır. Hem diğer azınlık üyelerden birkaçı, özellikle Yurttaş Willich düşüncelerini neden söylemiyorlar; sirküleri o zaman oybirliğiyle onaylamışlardı. Cemiyeti parçalayamayız ve parçalamak istemiyoruz; sadece Londra bölgesini iki ayrı bölgeye ayırmak istiyoruz.

Eccarius : Sorunu ben önerdim ve tartışılması niyetindeyim. Schapper'in görüşüne gelince, onu neden hayali bulduğumu ve gelecek devrimde partimizin neden hemen iktidara gelmeyeceğine inancımı Birlik'de ayrıntılı açıklamıştım. Partimizin derneklerde hükümettekinden daha önemli yeri olacaktır.

Yurttaş Lehmann tek kelime söylemeden çıktı, Yurttaş Willich de öyle yaptı.

Madde 1 Herkesce kabul edildi. Schapper oy kullanmadı.

Madde 2 Herkesce kabul edildi. Schapper aynı.

Madde 3 Aynı şekilde kabul edildi. Schapper aynı.

Schapper : (hepimizi protestosunu ifadeyle) Şimdi tamamıyla ayrıldık. Köln'de sizi değil beni izleyecek tanıdıklarım ve arkadaşlarım var.

Marx : Konuyu statüye uygun sona erdirdik ve Merkez Komitesinin kararları yürütülecektir.

Tutanak okunduktan sonra Marx ve Schapper konu üzerinde Köln'e birşey yazmamış olduklarını belirttiler.

Schapper'e tutanağa itirazı olup olmadığı soruldu. Olmadığını, çünkü tüm itirazları lüzumsuz addettiğini söyledi.

Eccarius tutanağın herkesce imzalanmasını önerdi. Schapper imzalamayacağını söyledi.

Bu konuşmalar 15 Eylül 1850'de Londra'da oldu.

Okundu, onaylandı ve imzalandı.

K. MARX, Merkez Komitesi Başkanı

F. ENGELS, Sekreter

HENRY BAUER

C. SCHRAMM

J. G. ECCARIUS

C. PFAENDER

NOTLAR

1 — Bu belge ilkin «International Review of Social History», cilt I, kısım 2., Amsterdam 1956'da yayımlanmıştır.

2 — Konrad Schramm gazeteci ve «Neue Rheinische Zeitung Revue» nun yayımcısıydı; Karl Pfaender minyatür ressamı, eski Hak Cemiyeti üyesi ve sonra Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesiydi; Johann Georg Eccarius bir terzi, aynı zamanda eski Cemiyet üyesi ve Enternasyonalin gelecekteki bir üyesiydi; Albert Lehmann işçi, Hak Cemiyetinin başlangıçta ön sırada bir üyesiydi; Fraenkel de işçiydi. Komünist Cemiyet bölündüğü zaman Schramm, Pfaender ve Eccarius, Marx ve Engels'den yana; Lehmann, Fraenkel ve Willich, Schapper'den yana oldular. Bauer ikisine de bağlanmadı ve az sonra Avustralya'ya göç etti. Merkez Komitesinde çoğunluk olmakla beraber Marx'ın grubu Cemiyetin Londra bölgesinde, Alman İşçileri Eğitim Birliğinde ve Sosyal Demokrat Göçmen Komitesinde azınlıktı ve bölünmeden sonra son iki kuruluştan ayrıldılar.

3 — Alman İşçileri Eğitim Birliği Komitesi.

4 — Tahmince, Sosyal Demokrat Göçmen Komitesine atıf.

5 — Parti ile kastedilen genellikle işçi hareketidir.

6 — Komünist Cemiyetin orijinal statüleri, NEW cilt 4, s. 596-601. Yayımlananlardır. «Suya düşürme», Marx'ın Köln Merkez Komitesini Mayıs'ta dağıtmasından sonra 1848 güzünde yeni Londra Merkez Komitesince yapılmıştı. Bu yeni statü Mart 1849'da Prusya polisince ele geçirildikten sonra yayımlanmıştı.

7 — Bu müzakerenin tutanağı olmadığı sanılıyor.

8 — Mart 1850 konuşması. Bu konuşma Londra'da yayımlanmış ve Almanya'da Komünist Cemiyet içinde gizli dağıtılmıştı. Komünist Cemiyetin Köln Merkez Komitesinin Nisan 1851'de tutuklanmasından sonra ele geçirilip Alman basınında çıktı. Burada kullanılan metin Marx'ın Köln Komünist Duruşması kitabının 1885 baskısını yayımlayan Engels'in ekidir ve NEW cilt 7. deki gibidir.

9 — Marx, Fransa'da Ekim devriminden sonra kurulan Geçici Hükümette Blanc'ın üyeliğine ve bir burjuva hükümetinde Paris işçi sınıfının temsilcisi olarak sahte durumuna atıfda bulunuyor. Bakın: «Fransa'da Sınıf Mücadeleleri», Sürgünden Bakışlar (Surveys from Exile), s. 44, 53-54.

10 — Elbette 1871 Paris Komünü değil, ilk Fransız devriminde başlıca önemi olan Paris Komünü (belediye konseyi).

resimli
**TÜRKİYE
İŞÇİ SINIFI
TARİHİ**

(bağımsızdan 1946 ya) I
ve (1946 dan 1961 e) II

I ve II NİN FİYATI 3 LİRADIR.
PUL KARŞILIĞI ÖNDERİLİR.
TOPTAN % 25 İNDİRİMLİDİR.
NURUOSMANIYE GABARİT HAN 34
CAĞALOĞLU - İSTANBUL

VARDIM
YUNUS

yedinci
SANAT

AYLIK
SİNEMA
DERGİSİ

devrimci, materyalist
bir sinema anlayışı yolunda
eleştirmeler, dünya deneylerini
tanıtıcı yazılar, yorumlar

P.K. 164 Beyoğlu - İst.
Dağıtım: DER - DA

metin eloğlu
YUMUŞAK G

ŞİİRLER

7,5 T.L.

İstemek için : GE - DA, Cağaloğlu / İSTANBUL

türkiye defteri

ON LİRA